

ШЫН

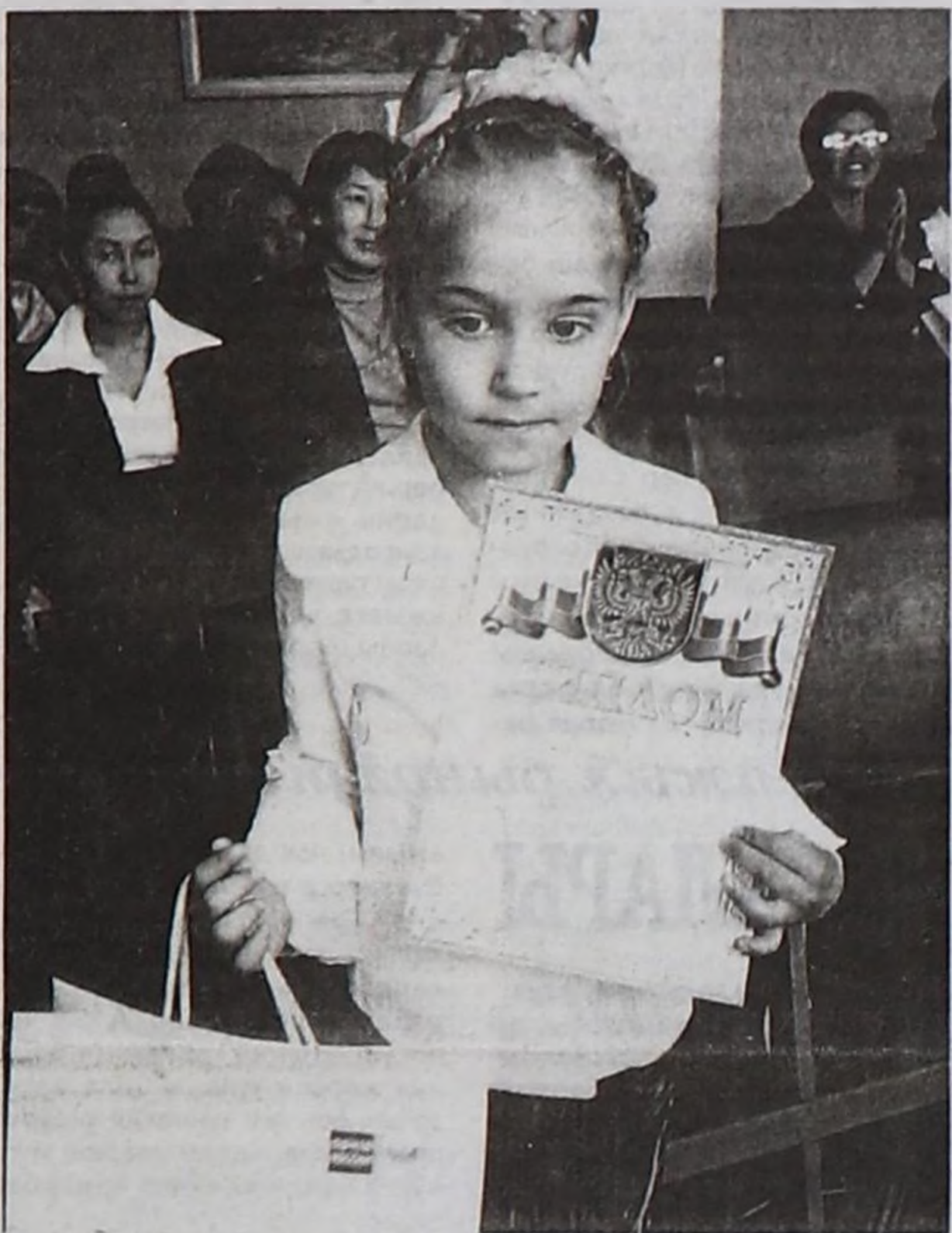
Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 56
(17544)

2008 чылдың
май 29,
четверг

Садар өртээ
4 рубль.

ЧАГААНЫ ЧҮТЛЕ «5» ДЕМДЕККЕ

«Россияның Президентизинге чагаа» деп темага тиилекчи болган Ак-Довурактың № 1 школазының өөреникчизи, 2-ги классчы Катя ДВОРКОВА.

Бүгү-россия чергелиг дөрт дугаар регионалдыг «Эң эки чагаа кичээли» деп конкурстун түңнелин эрткен неделяда үндүргөн. Ону «Россияның почтазы» эргелелдин Тыва Республикада салбыры болгаш Өөредилге яамызы организаптап эрттирген.

Конкурс бистиң республикада ийи дугаар чыл болуп турар-даа болза, ооң киржикчилери 80 ажыг аңгы-аңгы темаларга боттарының чагааларын чоруткан. «Президентиге чагаа», «Эжинге чагаа. Мээң чуртталгамда эң онза болушкун», «Мээң башкымга чагаа», «Өг-бүлемге чагаа», «Сеңээ бодумнун төрзүн черим дугайында чагаа», «Хоочунга чагаа», «Солдат оолга

чагаа» деп номинацияларга болган.

«Президентиге чагаа» деп темага эң эки ажылы дээш Ак-Довурак № 1 школазының ийиги классчызы Екатерина Дворкованың чараш чаптанчыг чагаазы кымга-даа аштырбайн, бирги черге төлөпиг болган. Ийиги, үшкү черлерни Виктория Сарыглар (Ак-Довурак, № 4 школа, 7кл.)

база Сай-Суу Таспанчик (Ак-Тал школазы, 9 кл.), «Эжимге чагаа» деп темага бирги черни Айрана Кан-оол (Суш школазы), ийиги, үшкү черлерни Алена Хорошенко (Бурен-Бай-Хаак школазы, 10 кл.) база Инга Иргит (Ак-Довурак, № 4 школа, 5 кл.), «Мээң башкымга чагаа» — Оксана Бебишева (Бай-Хаак, 9кл.), Надежда Чаш-оол (Хадың, 7 кл.), Олча Донгак (Ак-Довурак, № 1 школа, 6 кл.), «Сеңээ бодумнун төрзүн черим дугайында чагаа» — Айлана Иргит (Ак-Довурак, № 1 школа), Сырга Саая (Ак-Довурак, № 4 школа, 8кл.) Ариада Адыгбай (Кызыл-Мажалык, № 1 школа, 11 кл.), «Өг-бүлемге чагаа» — Маадыр Ооржак (Шекпээр, 6 кл) Сылдысмаа Сарыглар (Борат-Тайга, 8кл.), Чаяана Ондар (Ак-Довурак, № 1 школа), «Хоочунга чагаа» — Виктория Акатьева (Көк-Тей, 9 кл.), Алдын-кыс Ондар (республика лицейи, 8 кл.), Чойгана Ондар (Ак-Довурак, № 4 школа, 8 кл.), «Солдатка чагаа» — Чаян Куржепей (Хүт, 6 кл.), Орлан Ондар (Кызыл-Тайга, 6 кл.), Долаана Монгуш (Кызыл-Тайга, 6

кл.) тус-тузунда тиилекчи болган. Уруглар чагаа-конкурстун негелделерин чүгле «5» демдекке бижээни ол.

Бо чараш конкурска Кызыл хоорайның болгаш чамдык кожууннарның школаларының киришпейн турарын комиссия кежигүннери шүгүмчүлээн.

Наталья ТОРБОСТАЕВА, «Россияның почтазы» эргелелдин Тыва Республикада салбырының хөй-ниити-биле харылзаа тутар специализи.

«Эжимге чагаа. Бир-ле катап мээң-биле болган тава-рылга» деп темага тиилекчи, Суш школазының өөреникчизи Айрана Кан-оолга ТР-ниң почта харылзаазы федералдыг эргелелиниң директорунун ораакчызы И.А. Хертек белекти тыпсып, байыр чедирип тур.

Чуруктарны Ай-кыс Маспык-оол тырттырган.

Соңгулдалар

«ЧАНГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» ПАРТИЯЗЫ ТИИЛЭЭН

Кызыл хоорайның түр муниципалдыг соңгулда комиссиязы Кызылдың Төлээлекчилер хуралының депутаттарының май 25-те болуп эрткен хуусаа бетинде соңгулдаларының түңнелдерин үндүргөн.

Найысылалдың 30 соңгулда округунга соңгулдалар болуп эрткен деп санаан. Кызылдың Төлээлекчилер хуралының депутатынга 30 депутат соңгуткан, ооң иштинде 28 депутат «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбырының депшиткен кандидаттары болуп турар, ынчангаш партия соңгулдаларга тиилелгени чедип алган. Арткан ийи депутат боттарын боттары депшиткен кандидаттар болган.

Соңгулдалар хүнүнде хоойлужудулга хажыдышкыннары, чурум үрээшкыннери демдеглет-

тимнээн. Ындыг-даа болза, соңгукчуларны соңгулда участоктарында машина-биле сөөртүп эккеп, оларга акша-көпеекти үлөп берип турган деп телефон дамчыштыр тодаргай эвес медээ хоорайның соңгулда комиссиязынга кирип турган.

«Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбыры (удуртукчузу ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол) Кызылдың Төлээлекчилер хуралының депутаттарының соңгулда-

ларының республикага улуг ужурдузальын барымдаалааш, ниитилелдин болгаш хамаатыларның негелде-хереглелдеринге дыңнангыр, оларны күүседириниң аргаларын үре-түңнелдиг ажыглап шыдаар хоорайның төлээлекчи эрге-чагырга органын тургузарыне улуг кичээнгейни салган. Ынчангаш хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттарынга эң-не төлөпиглерни соңгул алыры-биле партияның салбыры бодунун кандидаттарын депшиткен. Оон аңгыда найысылалды хөгжүдериниң «Кызыл-2012» программаны партияның салбыры ажылдап кылган. Ону кызылчылар чүүлдүгүнүп деткээш, төлөвилелди тургузарынга найысылалдың улуг-

даа, биче-даа назылыг чурттакчылары идепкейлиг киржиң, боттарының саналдарын кириң. Моон түңнелинде, ол езулуг улусчу программа болган.

Найысылалдың Төлээлекчилер хуралының депутаттарының соңгулдаларының белеткелинге болгаш соңгукчулар ортузунга суртаал ажылдарын чорударынга «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбырының удуртулгазы, ооң Кызыл хоорайда, кожууннарда партияның салбырының төлээлери кончук идепкейлиг киришкеннер. Шак мындыг бодунун мурнунда салган сорулгаларны чедип алыр дээш бир демниг, чангыс эп-сеткилдиг ажылдаанының ачызында, «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбыры бо соңгулдаларга тиилелгени чедип алган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

МОСКВАЖЕ ЧОРУПКАН

Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның ниити партия конференциязы 2008 чылдың май 29-30 хүннеринде Москвага болур.

«Чурттуң хөгжүлдезинин амгы үезинде партияның мурнады чорудар сорулгалары» деп айтыргыны конференцияга чугаалажыр.

Конференцияның ажылынга киржири-биле Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының политчөвүлелиниң секретары, ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол дүүн Москваже ужул чорупкан. Ооң-биле кады «Чангыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының күүсекчи комитетинин удуртукчузу Алексей Очур конференцияга киржир.

Бистиң корр.

Геше Джампа Тинлейни Тыва Республиканың ордени-биле шаңнаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Буяныг, чагай сагыш-сеткил сайзырадырынга база республикага чаңчыл болган шажын конфессияларын (буддизмни) хөгжүдеринге салышкыны дээш Тыва Республиканың Ордени-биле Тыва Республиканың чүдүүр буддистеринин сорук кириер дагдыныкчызы — Геше Джампа Тинлейни шаңнаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2008 чылдың май 27 №79

Дыштаныр хүннү чылдырган

Россия хүнүнүн байырларының чоокшулап олулары-биле ажылчын неделяның графигинде өскерилгелерни Россия Федерациязының Чазааның 2007 чылдың август 11-де доктаалы-биле кириң. Ынчангаш июнь 7-де дыштаныр суббота хүнүн июнь 13-те, пятницада, дыштаныр кылдыр чылдырган. Июнь 12, 13, 14, 15 дыштаныр хүннер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы база Тыва Республиканың Чокузурларын болгаш экология сайыды Сагаан-оол Кызыл-оолович Долгарга ооң авазы

Зоя Домой-ооловна ДОЛГАРЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип тур.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ: фактылар, болуушкуннар

Хүндүлүг Башкыга
Республика Ордени

Амгы Россияда сарыг шажын өөрединиң хүндүлүг башкызы, элээн каш сарыг шажын төптөринин удуртукчузу Геше Джампа Тинлей Тыва Республиканың күрүне шаңналы – Республика Орденине төлөпиг болган. Күрүне комиссиязының ол шийтириниң дугайында хүндүлүг аалчы-биле учуражылга үезинде ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол дыңнаткан.

Тинлей башкы Тывага 15 чыл бурунгаар эң баштай келген. Ооң бодап турары-биле, бо чылдарның дургузунда улуг өскерлишкinnen болган. Төөгүлүг ыдык Үстүү-Хүрээни катап тургузар деп турары кайгамчык эки демдек-тир дээрзин ол айткан. «Чүгле хүрээни эвес, а улуг хүрээ комплекзиниң тудуун шыдаар шаам-биле бодум таламдан деткир мен» — деп, башкы чугаалаан. Оон аңгыда Тинлей башкы Үстүү-Хүрээге ажилдаар профессионал эмчи лама башкыларны тыварыга дуза кадарын аазаан. «Төвүт медицина чок, сарыг шажын медициназы бар, ол дыка хөй чоннарның эмнээшкин билиглерин бодунда сиңирген. Ол эмнээшкин европейки эмнээшкин ышкаш микро-организмнер узуткаарынче угланмаан, организмниң бодун быжыктырып, дадыктырып, хан эргил-дезин таарыштырып, аарыгның чылдагаанын тывар сорулгалыг

дээрзин башкы айткан.

Дина ОЮН.

1000 дугаар уругну
бүрткээ

Май 27-де Кызылга 2008 чылдың февраль 4-те 1000 дугаар бооп төрүттүнген уругну хоорай-ның хамааты байдалдар актыларын демдеглээр килдизинге байырлыг байдалга бүрткээ.

Бичии оол Алисмаа Олеговна болгаш Артыш Алексеевич Ховалыгларның өг-бүлезиниң ийи дугаар оглу бооп төрүттүнген. Ынчангаш аныяк өг-бүле чүгле уругнуң төрүттүнгениниң дугайында херечилелин эвес, а 271 муң 250 рубль хемчээлдиг ие капиталының сертификатын база алган. Оларга республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол, Күрүне Думазының депутаты Лариса Шойгу база Кызыл хоорайның мэриниң оралакчызы Людмила Волгина байыр чедирип, үнелиг белектерни тывыскаан.

«Силерниң оглунарның төрүтүнүп келгени өг-бүле чылында болганы онза төөгүлүг бооп турар. Бо чылын төрүттүнген бичии Айданның болгаш ооң үе-чергелериниң чаш чылдары ааскежиктиг, келир үеже оруу чырык болгаш дорт болур дээрзинге бүзүрелдиг мен. Ооң үндезини болза – өг-бүлени быжыглаарына, сагыш-сеткил күжүн, өг-бүлениң үнелиг чаңчылдарын катап тургузарынче угланган

бистин күрүневистин политика-зында» — деп, Тываның Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол онзалар демдеглээн.

Ажыл
берикчилериниң
чагыгларын
сайгарып көргөн

Ол-ла хүнде ТР-ниң Чазаның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының ээлчег чок хуралы болуп эрткен.

Бо чылын болгаш 2009 чылдың хергелелдеринге даштыкы ажылчын күштү кириштиреринге чагыглар чыыр ажылды май 1-де дооскан. Тываның ажыл берикчилери 2008 чылда ыраккы даштыкы чурттардан 184 специалистерге база чоокку даштыкы черлерден 118 кижиге баш удур чагыгларны кириген. Херек кырында ажылче тус-тузунда 7 база 78 даштыкы ажылчыннарны хүлээп алган.

Ажылдаарына чөпшээрелди алган даштыкы хамаатылар херек кырында айыттыган чагыглар езугаар ажылдап турар бе? Комиссияның шийтирлериниң күүселдезин контролдаары чугула бооп турарын, ооң даргазы А.Дамба-Хуураң айткан.

Эң хөй ажылчын күш тудуг адырында немежиң турар. Ажыл берикчилериниң чагыгларындан алгаш көөрге, оларга республиканың бодунуң мергежилдиг инженерлери, дашчылары, шука-

турлары, каасталга ажылдакчылары, бызаңчылары чазаныкчылары чедишпес бооп турар. Ортумак шалыңы 9 муң рубль бооп турар бо адырга, социал магадылалдар чокка, чүгле 4 муң рубльге ажылдаары-биле ыраккы болгаш чоокку даштыкы чурттардан кижилер ажылдап кээп турар. А тус черниң тудуг мергежилдиг ажылчыннары ажылы чок хирезинде, ыңдыг саналдарга сонугалы чок бооп турар.

Хүлээникчилерниң демдеглер турары-биле: «Тус черниң ажылчыннары негеттинип турар чурумга ажылдап шыдавас: дыштаныр хүннер, озалдаашкын чокка болгаш ажыл шагындан дашкаар ажылдап билбес болур-дур». Садыг болгаш ачы-дуза адырында кириштирип турар ажылчыннарга хамаарыштыр база-ла ол-ла хомудалдар бар бооп турар.

Ындыг-даа болза боттарының кадрларын өөредир болгаш белеккээр, тус черниң күш-ажыл рыногунда берге көргүзүглерни кудуладыры, ажылга колдуунда республиканың чурттакчыларын кириери дээн чергелиг айтырыглар болза, чагыглар сайгарып көөр талазы-биле комиссияның шупту кезигинериниң кол сорулгалы бооп артып турар. Өске черлерден күштерни кириштиреринге чөпшээрелди, чүгле оларны херек кырында солуп болур арга чок апарган таварылгаларда бе-

рип турар. Чижээ, №2 эмнээр болгаш эдип-чазаар колонияда (туберкулез аарыглыг улустун колониязы) Узбекистандан беш ногаа тарыыр ажылчыннарга чөпшээрелди берген. Чүге дизе хоругдаттырган аарыг кижилерниң боттарының күжү-биле колонияны ногаалар-биле чогуур хемчээлдерге хандыраы берге.

«Тыва» алдын тывыжының артели Кызылдың автоорук техникумунуң 10 доозукчуларын практика эрттирери-биле хүлээп алырынга чөпшээрелин берген. Ажылга хаара тударының мындыг хевирлиг керээлерин профтехучилищелер биле улуг бүдүрүлгелер база чарып турар. Ынчалза-даа бо ховар таварылгалар-дыр. Ажылчын олут дээш чижилгениң хайгааралы-биле алырга, Тываның чурттакчылары кандыг-даа байдалда ажылдаарына белең бооп турары база оларның мергежилниң деңнели күш-ажыл рыногунуң негелделеринден чыдып каал турар. Тус черниң ажылчыннары күүседир, харыысалгалыг, амы-хууда салып алган сорулгалын чедип алыр дээн шынарлар талазы-биле хөлезилээн ажылчыннарга аштырып турар. Кижиниң ыңдыг чергелиг шынарларын сайзырадырынга идиг берип турар тускай программаларны ажылдап кылыр болза, азырадыкчы хөөнүг бооп артып-шаан туруп турар чурттакчы чонну ажылга хаара тудар айтырыгларны шору шийтирлээр ужурлуг.

Саяна МОНГУШ

Күш-ажыл рыногунда

АЖЫЛ ТЫП АЛЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Ол силерге ажыктыг бооп болур.

Бистин **республикавыстың иштинде кандыг ажылдар барыл** база дилеңер. Чоокта чаа Тыва Республиканы хөгжүдөр дугайында РФ-тиң база ТР-ниң Чазактарының эгелеп турар хемчеглери хөй кижилерни ажылга хаара тудар органы берип турар. Хөй санныг улуг-улуг бүдүрүлгелер ажыптынар. Аңаа ажылдаар мергежилдиг ажылчын кадрлар хөйү-биле херек, ылангыч тус черниң кадрлары. Ажыл берикчилери ажылчын күшке аажок бедик эртем-билиглиг кадрларга негелделерни салып турарын билер болгай силер. Ынчангаш ол ажылдарга белектерин, өөренир, **даштыкыдан келир** деп турар **ажылчыннарны солуп шыдаар кылдыр мергежилдин бедидер**.

Оон аңгыда бодувустун кожуунувустун удуртулгазы кожууну хөгжүдери-биле улуг сорулгаларны салып турар. Ону күүседирде янзы-бүрү мергежилдиг, ажылгыр кижилер хөйү-биле негеттинер. Амдан эгелеп **тудуг талазы-биле** хөй чүүл мергежилдиг **кадрлар негеттинип турар**. Ынчангаш тудугжу, электрик, каңнакчы, машина, техника, механизмнер башкаар, слесарь, механик, повар, кондитер, мал, чер ажылының мастерлери болгаш өске-даа мергежилдерге өөрениңер!

Ажыл аргажок тывылбайн барза, (албан-дужаал, шалыңныг ажыл) **амы-хууда чүнү кылып билер силер** (ус-шевер ажыл), ада-иеңер чүнү кылып өөредип кааныңар? Ындыг мергежил силерде бар болза, ону ам ажыглаар үе келген-дир! Ол мергежилдериниң эгезин шенеп, эки түннелди үндүрүп, чоорту нарын ажылдарже шилчил, эки түннелдерни чедип ап турар апарзыңарза, бодунарның дугайыңарда эш-өөрүңерни, төрелдериниң дамыштыр чарлаңар, солуннарга, телевидениеге рекламдан бериңер, ооң соонда

улустун чагыгларын дидими-биле кылып кириптиңер. Ол база ажыл, ооң-биле өг-бүлени азырал болур!

А бир эвес силерде ыңдыг мергежил чок болза, чүнү-ле кылып шыдаар-дыр силер, чижээ, сизген кезер, топкап кагар, тудуг кылыр, бажың септээр, чугайлаар, печка салыр, мал-маган ажаар, картошка-ногаа тарыыр, бижик кагар машинага, компьютерге парланыр дээш ажыл-ла хөй. Улуска ыңдыг ажылдарны өртектиг кылып бээринден эпчоксумнаңар. Өг-бүлелерге ол база өмөк-дөмөк болур. Кандыг-даа ажыл хүндүлүг дээр ышкажыгай. Рынок үезинде ажылды анаа кылыр дээш эвес, а амыдыраар, ажы-төлүн азыраар дээш кылыр болганда, кандыг-даа

амыдыралдың үндезини, өзээ.

Мурнунда **кылып ап шыдавайн турган ажылдарыңарны ам кылып ап болгай**: чижээ, бажыңыңарны септеп, чаа бажың тудуп-даа алгай-ла, хостуг, бодунуң эргезинде апарган кижиге ол база бир таарымчалыг ажыл, херим-кажаңарны чаартып алыңар. Херимниң иштинге **ногаа, картошкадан тарыңар**. Ужур эдиртип, «чыл багай болду, суму чагыргазы суг бадырып бербеди» деп турбайн, а бүгү-ле күштү үндүрүп тургаш, (ажы-төлдү база хаара тудуп, ажылга өөредир) өг-бүлөгө четчир, үрезинге артар, харын-даа артыкшылдыын садар кылдыр ажылдаар болзуңарза, амыдыралыңар экижидип эгелээ-

ажылы) чок-даа болзуңарза, өг-бүлелерге ажыңар кайы хиредир? Ону уругларыңар үнелер, силерге чоргаарланыр, эштеринге «ачазы азы авазы ажыл чок» диртип чорбас апаар. Ажыл чок чоруктуң багай талаларын бодунуң мерген угааны-биле ажып эртип, оон эки түннелди үндүрүп алыр болза, кажан-даа чон мурнунга хүндүткелиңер чидирбес силер.

Бодунарның шыдал-быраңар-биле сеткилиңерге тааржыр сайгарлыкчы чорукту чүге сайзырадып болбас деп! Маңаа өг-бүле, төрелдер, эш-өөр-биле сүмележири кончуг чугула. Оларның деткимчези-биле, эмгележиң тургаш, хууда ажыл-херекти эгелеп алыр (акша-көпеекти, өңчү-хөрөңгини каттыштырар, ажыл чок кижилерни база хаара тудар).

Сөөлгү үеде Президентивис Д.Медведев сайгарлыкчы ажылда хөй санныг моондактарны чайладыр дугайында саналдарны үндүргөн болгай. Ооң ачызында сайгарлыкчы ажылды боттандыраы чик апаар дээрзи чугаажок. Күрүнениң мындыг деткимчези-биле ажыл тып, сайгарлып, амыдыралыңарны экижидип алырының аргалары бар-дыр. Бодуңар хуу сайгарлыкчы ажылды чорудуп шыдавас-даа болзуңарза, ыңдыг ажылды кыла берген сайгарлыкчыларга ажылдап болур болгай. Ооң ачызында сайгарлыкчы-биле бижимел керээни чарып алгаш, суму, кожуун чагыргаларыңа демдегледип алырга, ыңдыг хамаатыны ажылдыг деп санаарын хоойлуда айткан болгай. Ол силерниң дилеп чораан ажылыңар өг-бүлелерни азыраар бир арганар ол турган бооп чадавас.

Идегелди черле ышкынмаңар – сеткилиңерге тааржыр ажылдан дилеңер!

Күш-ажыл кижилерни үш хамчыктан: яды, чалгаа чоруктан, бак аажы-чандан адырып чоруур дээрзин утпаңар. Ынчангаш ажыл чок-даа болза, ажылды кылып чоруңар!

Ал бодуңар, өг-бүлелер дээш, ажы-төлдүң келир үеи дээш ажылдан кылып чоруңар!

Кара-оол ЛАПЧАА,
Тес-Хем кожуунуң ЧАХТ
төвүнүң директору.

Амыдыралда дески чүве чок. Дүн-даа, хүн-даа солчуп, өөрүшкү-даа, мунгарал-даа кады чоруур – бойдустун дүрүмү ыңдыг. Ооң кадында рыноктуң чайлаш чок дүрүмү база бар – кандыг-ла-бир чылдагаан-биле ажыл чок артары. Ол чорук кижиге аарышкылыг, берге дээрзи чугаажок. Ындыг таварылгада кол-ла чүве – аажок дүвүрел, мунгарал, өртөмчөйде дүн дүшкөн кылдыр бодан херээ чок. Оон орнунга ажыл тывылгыже чедир кезек үеде өг-бүлени чүнү-биле, канчап азыраайн деп боданыры чугула. Ынчангаш өг-бүлелерни азыраарының аргаларын дилеп эгелер.

Бойдус эртеминде кижиге амытанн эртем езугаар «угаанныг кижиге» деп адаар болгай. Ынчангаш шөлээн олуруп алгаш, шүгдүнүп, дээскиндир боданып көрүңер. Өг-бүлениң кезигүн-нери-биле сүмележиңер: кандыг ажылга ажылдап болур силер, билиг-мергежиңер бадыткап турар кандыг диплом, шыңзылган барыл? Амгы **эртемиңер** рынокка шоолуг хергелеттинмес болза, ону дидими-биле **солуңар**. Рыноктуң негелдезинге дүүштүр хергелеттинип турар мергежилге өөренип алыңар азы **билиңер бедидиңер**. Кожуунуң чонну ажылга хаара тудар төвүн таварыштыр ажылчын мергежилдерге кыска хуусаада өөренип алгаш, ажылдап болур силер.

Элээн үеде ажыл тыппайн баргаш, ол хевээр мунгарал, оон кедрезе, арага-дарыга алзып, салдыгдан херээ чок – харын-даа улам туруштуг ажыл дилээри чугула. Ажыл дилээри дээрге база ажыл-дыр дээрзин утпаңар!

Бир эвес шалыңныг ажыл чурттап турар чериңерден тывылбас болза, **РФ-тиң девискээрлеринде** силерниң мергежилдерге тааржыр **ажыл кандыг ирги** айтырып билиңер! Ону чонну ажылга хаара тудар төптөн айтырыңар – ында өске черлерде хергелеттинип турар мергежилдер, хостуг ажылчын туруштар дугайында медээлер үргүлчү кээп турар.

Май 31 — Россия адвокатуразының хүнү

ТӨЛӨПТИГ ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРИП ТУРАРЛАР

Россия Федерациязының адвокатуразының ниитилелдин кол институту болур болгаш кижиниң хосталгазын база конституучу эргезин боттандырып хандыра-рынга бараан болуп турар.

1864 чылда чоруткан суд ре-формады-биле холбаштыр Рос-сияга адвокатура тургустунган. Ол үеден эгелээш, судтун кеземче херээниң чорудуунга кижилер бодунун эргезин камгалаар арга-зы тургустунган. 1864 чылда суд-тун кеземче херээниң Уставынга демократтыг чурум быжыглат-тынган. Бир талазында, прокурор азы хуу буруудакчы, өске тала-зында шийтирип турар кижилер азы ооң камгалакчызы, суд сайга-рылгазын оларның дең эргени ажыглаар аргазы ынчаар тур-густунган.

«Адвокат» деп терминни үениң өскерлип турар аайы-биле аңгы-аңгы кылдыр ажыглап турган: «хуу бүзүрөттүрген» болгаш «хуу даң-гырактыг», «эрге камгалакчызы» дээн чижектиг, а 1939 чылга чедир анаа-ла «камгалакчы» кылдыр адап турган, а сөөлүндө барып албан езузу-биле «адвокат» кыл-дыр адап эгелээн.

1917 чылда Октябрь револю-циязы революция мурнунда турган Россияга суд системанын, ооң иштинде адвокатураны совет үе 20-ги чүс чылдың 1917 чылдан 1990 чылга чедир кезээ буурадып дү-жүргөн бооп турар. Ол үеде адво-

катураны күрүнөдөн дорту-биле эргелеп-башкарып турган, ол 1990 чылга чедир уламчылаан.

1990 чылдан эгелээш, адво-катура кандыг байдалдыг болу-рунун дугайында дыка үр сайга-рып, чугаалажып келген. 2002 чылда «Россия Федерациязынга адвокатура болгаш адвокат ажил-чорудулганын дугайында» Феде-ралдыг хоойлуну хүлээп алган болгаш ол күштүг болуп кирген. Адвокаттар болгаш камгалакчы-ның мергежилин дугайында ниитилел чаа хоойлудан дыка хөй чүүлдерни амыдыралга боттан-дырар аргалыг болгай. Чижээ-лээрге, Хоойлунун 2-ги чүүлүндө адвокатты юриктиг айтырылгар талазы-биле хамаарылга чок чөвү-лекчи кылдыр адаан. Адвокаттын ажилын сайгарлыкчы ажил-чору-дугалага хамаарышпас кылдыр хоойлуда быжыглаан. Адвокат этиканын чурумун дүрүмчүткен.

Бөгүндө Россияда адвокатура 60 муң ажыг профессионал юри-стерни каттыштырып турар. Олар-дан 235 кижилер «РФ-тин алдарлыг юризи» деп бектик аттыг, 126 кижилер юриктиг эртемнерниң доктору, юриктиг эртемнерниң муң ажыг кандидаттары ажилдап турар.

Тываның адвокатура ажилы база калбарып болгаш хөгжүп кел чыдар. Сөөлүг он чылда респуб-ликада адвокаттарның саны үш катап өскөн, 1990 чылдарның ортан үезинде оларның саны 50-ден хөй эвес турган болза, ам 150 четкен. Оларның хөй кезин арга-дуржул-галыг, бектик мергежилдик юри-стер болгаш хамаатыларның база

юриктиг албан черлериниң со-нуургалдарын төлөптиг-биле кам-галап келген. Дыка хөй адвокаттар прокуратура аппаратының ис-телге килдизинге, суд система-зынга болгаш ИХЯ-га үр чылдарда ажилдап келген, хоочун юристер.

Ооң-биле чергелештир, онза-лап демдегледип каар бир чүүл болза, бистиң коллегаларымыс — мооң мурнунда адвокат чораан эштеривис республиканың дээди болгаш кожуннар судтарында судьялар бооп, чединишкинниг ажилдап чорууру болур. Чамдык адвокаттар республиканың эрге-хоойлу органнарында бектик эрге-дужаалда ажилдап чоруур.

Республиканың шупту адво-каттарының хөй кезин (ооң иш-тинде кожуннарның) Кызыл хоо-райда Адвокаттарның төп колле-гиязы каттыштырып турар. Ол «Дом быта» бажының 4-кү каадында 50 дөрбелчин метр шөлде ажилдап турар. Хоорайда аңгы-аңгы аттыг коллегиялар база адвокатура кабинетин ажилдап алган адвокаттар бар. Улуг эвес Кызыл хоорайга адвокаттар чаң-гыс бажыга ажилдап орган бол-за, дыка таарымчалыг болуп ийик. Сайгарлыкчылар-биле демей, аренда керээзин база төлөп турар бис.

Республиканың адвокаттар ниитилелиниң аразында Чазактын болгаш өске-даа бектик шаңнал-дар-биле шаңнаткан адвокаттар бар. В.Х. Саая «Россия Федера-циязының алдарлыг юризи», С.Х. Адыя болгаш Т.Д. Дажымба «Тыва Республиканың алдарлыг юризи»

деп бектик атка төлөптиг болган-нар.

Тывага адвокатураның тургус-тунганының төөгүзүн көрүп көөр болза, кончук солун. Архив доку-ментилеринден алгаш көөрге суд херектеринге адвокаттар чүгле 1946 чылдан эгелеп киржип эгелээн болуп турар. Республика адво-катуразының тургустунганының 55 чылын 2001 чылдың ноябрь 15-те байырлап демдегледивис. Оон эгелээш, Тывага адвокатураның тургустунган хүнүн ноябрь 15-те демдегледип турар апарган бис.

Россияның адвокатуразының хүнү — профессионал байырла-лының бүдүүзүндө бо хүнде ажил-дап турар бистиң хоочун адвокаты-тарымыс: С.Х. Адыя, Н.С. Дече-вагин, О.С.-Н. Ооржак, А.Х. Ажи, Х. Л.-Ч. Опул, В.Ш.Түлүш, В.М. Макарова, Д.Д. Дажымба, А.М. Монгал, В.Г. Смолин, Ч.Ф. Дажы, М.П.Березина болгаш өскелерниң-даа эки ажилын онзалап үнелээри күзенчиг. Бо хоочуннарымыс рес-публика адвокатуразының ат-алдарын көдүреринге төлөптиг үлүг-хуузуун кирип келгеннер.

Хүндүлүг коллегалар! Про-фессиинал байырлачылар-биле республиканың шупту адвокат-тарынга байыр чедирбишаан, быжыг кадыкшылды, тура-со-руктуг чорукту, бектик профес-сионал чединишкиннерни сет-килимниң ханызындан күзедим.

Мерген БАМБА,
ТР-ның Адвокаттарының төп коллегиязының адвокаты.

КИЖИНИН ЭРГЕЗИНИН КАМГАЛАЛЫНДА

Мен чоокта чаа ажилым аайы-биле ТР-ниң адвокат-тар коллегиязының кежигу-ну, Барыин-Хемчик кожун-нун улус судунда болчукчу-лап ажилдап чоруур Хертек Лопсан-Чымбаевич Опул-оол-биле учуражып чуга-лаштым. Журналист кижилер-биле учу-рашпас дээр боор, мээң бо учуражылгам дыка солун болган. Бодум хуумда бо-ла ажилдап келген чылда-рымда, кижиниң эргезиниң камгалаалында ажилдап чоруур хоочун юрист-биле бир-ле дугаар чугаалаш-каным болур.

Опул-оол Лопсан-Чымбаевич үр чылдарда комсомол, партия, совет органнарда улуг эрге-ду-жаалдарга ажилдап чораан, сөө-лүндө Барыин-Хемчик кожунунун даргазының оралакчызынга ажил-дап тургаш, эрге-хоойлу орган-нарының ажилынче шилчээн. 1992 чылда коммунисттик империя буу-рап дүжүп, демократтыг ниити-лелдин бажы көдүрүлп орда, ол үеде республикага корум-чурум айтырыы чидин-биле тургустунуп, кем-херек үүлгедии көвүдөп эгелээрге, бодунун билиин, арга-дуржулгазын кижиниң эргезин камгалаар ажилче угландыргаш кирипкен. Ол ийи дээди эртемниг. Дээди эртемниг башкы — шыырак психолог, дээди эртемниг юрист-эрге-хоойлу айтырылгарын эки сайгарып билири-биле кожунунун чурттакчыларының хүндүткелин болгаш бүзүрелин чаалап алган.

Бодунун ажил-ижин кончук кысказы-биле мынчаар чугаа-лады:

— Барыин-Хемчик кожунда

17 чыл иштинде болчукчулап ажил-дап келдим. Бо чылдарда кандыг-даа херектерни сайгарып көргөн судтарга кириштим, кандыг кижилер-биле учурашпадым дээр. Башкылап чораан болгаш кижилер-биле чугаа тып алырынга улуг бергелерге таварышпадым. Юрист кижилер болгаш эрге-хоойлу айтырылгарын сайгарып билири-биле мээң ачы-дузамны болушкан херектерим бадыткап турар. Кандыг-даа херекти үүлгеткен херек-тээн — ол кижилер. Ооң артын-да чаш ажы-төлү, өг-бүлөзү, ада-иези турарын утуп болбас. Өс-кээр чугаалаарга, кижиге бүзү-релди чидирип болбас, оларның амыдыралга хамаарылгазын катап тургузар дээш бодумнун талам-дан болдунар-ла ачы-дузаны чедирип чоруур мен — диди.

Ол болчукчулап киришкен хе-ректеринге бодунун туружун кандыг-даа судтарның мурнунга бүзүрелдин-биле камгалап шы-даар дээрзин, ооң хөй санныг херектери бадыткап турар. Хөй

чылдарда удуртур ажилдарга ажилдап чораан болгаш чурт-такчы чонга юриктиг ачы-ду-заны доктаамал чедирип чоруур. Ооң-биле чергелештир аныяк эрге-хоойлу органнарының ажил-дакчыларынга бодунун арга-дур-жулгазын харам чокка дамчыдып берип келген. Юриктиг бектик билгилин, болчукчу ажилынга бердингени-биле кожазында ко-жуннардан, сумулардан арга-сүмө айтырып келген кижилер үзүлбес. Алызындан сеткилим би-че болгаш, кижилерге дузалаа-рындан ол кажан-даа ойталап көрбээн мен деп, чугаалап орга-ны таварылга эвес.

Алыс боду арга-дуржулгалыг, удуртур ажилдарга ажилдап чораан кижилер болгаш респуб-ликада чаартылганы бодунуу-биле көрүп, ТР-ниң Чазаның чорудуп турар политиказын болгаш ооң шийтирилеп турар айтырылгарын чүүлдүгүнүп деткип турар. Хоо-чун юристен чаңгыс-ла айтырыг салдым:

— Силер хөй чылдарда бол-чукчулап ажилдап келгеш, кан-дыг-даа херектерни сайгарарынга киришкен болгай силер, кем-херекти болдурбас дизе бир дугаарында кандыг хемчеглерни алза эки деп бодаар силер, Хертек Лопсан-Чымбаевич?

— Бо дээрге кончук чидиг со-циал айтырыг-дыр. Бир дугаа-рында, көдээ черлерге хөй ажил-чын олуттарны тургузары негет-тинип турар. Ажил чок кижилер ажил-чын, өг-бүлөзүн чүнүң-биле азыраарыл, ону чайгаар-ла кем херек үүлгедиринче албадап ке-лир боор-дур. Ийи дугаарында-арагалаашкын. Кем-херек үүлге-дип турар кижилерниң хөй кезин эзирик байдалдыг тургаш кемниг

херекти үүлгеткен боор-дур. Бо талазы-биле хөй-ниити органи-зацияларының талазындан бир демниг ажилдарны чорудары чугула. Социалисттик ниитилелдин үезинде ажыглап турган чамдык арга-дуржулгаларны чүге ажыг-лап болбас деп.

Адвокаттарның ажилы берге болгаш харысалгалыг. Бо ажил-га кончук шыырак юристерни хаара тудуп, ажилдадыры кү-зенчиг. Чүгле судка болчукчулап ажилдаар эвес, чурттакчы чонга бектик шынарлыг юриктиг дузаны чедирер хүлээлгевисти утуп болбас учурлуг бис. Бо өртемчейге чурттап келген бүгү назынымда чон-биле ажилдап келдим, чонум дээш туржуп чор мен — деп чугаазын доосту.

Чеден хар чедип оор хөйүн көргөн, хөйүн кылган хоочун юристин өөнүн ишти каш чыл бурунгаар бургандай берген-даа болза, ол ийи уйнуун боду өстүрүп, амыдыралдың кадык чаагай омур-хевирин тудуп, ажи-төлүңге быжыг чөлөңгеш болуп чурттап чоруур. Бодум хуумда ооң «чонум дээш туржуп чор мен» дээн сөзүн дыка-ла үнелээр кижилер болдум. Кем-херек үүлгедик-чилери дээрге, амыдыралдың берге салым-чолунга таварышкан кижилер-дир. Оларның эргезин камгалаар ажилда дыка хөй юрист-болчукчулар ажилдап, буяныг ачы-дузанын чедирип чоруур. Оларның ачы-дузанын да дыка хөй кижилер кем-херек адаандан хосталып, амыдыралдың чаагай орунче эглип кээп тура-рын айтып каары чугула.

Сергей ХЕРТЕК.
Ай-кыс Маспык-оолдун тырт-тырган чуруу.

БИРГИ ЭЭЛЧЕГДЕ — БОДУВУСТУН

Май 21-де ТР-ниң де-вискээринде инвестиция төлөвилелдерин боттан-дырар кадрларны белет-кээр, дээди болгаш орту-мак өөредилге черлери-ниң бо чылгы доозукчу-ларын ажилга тургузар та-лазы-биле хуралды эрт-тирген.

ТР-ниң девискээринде ин-вестиция төлөвилелдерин бот-тандыра кадрларны белет-кээр, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң бо чыл-гы доозукчуларын ажилга тур-гузар талазы-биле республика хуралыга белеткел ажилда-рының дугайында илеткелди ТР-ниң чурттакчы чонну ажил-га хаара тудар агентилелиниң директору В.С. Чаж-оол, Тыва Республикада Күрүнениң күш-ажыл инспекциязының чорудуп турары РФ-тин күш-ажыл хоой-лужулгазын ажил берикчиле-риниң болгаш даштыкы хамаа-тыларның күүседип турарының хыналдазының дугайында илет-келди А. М. Салчак кылган.

Бо өөредилге чылында рес-публикадан дашкаар өөредилге черлерин 356, ооң иштинде 290 дээди өөредилге, 66 кижилер ор-тумак өөредилге черлерин доо-зуп келир. 356 доозукчуларның 136-зы 5 чыл бурунгаар кон-тракт-дугуржулга езуугаар күрү-не чагыны аайы-биле өөре-нип чоруткан доозукчулар. Олар 44 ажил-биле хандырап албан черлери-биле дугуржул-ганы чарган турган. Бо үениң дургузунда ол албан черле-риниң чамдыктарының аттары өскерилген, ынчангаш байдал берге болуп турар. ТР-ниң бой-дус курлавырлары болгаш экология сайыды С.К. Долгар доозукчуларны мооң мурнунда чылдарда үш чыл ажилдаан дуржулгазы чок дээш ажилга хүлээп албайн турган, тус чер-ниң кадрларын мындыг хе-вирилг чылдагааннар-биле хү-лээп албас, а өске черден кижилер ажилдадып ап турар деп ажил берикчилерин буруу-даткан.

ТР-ниң экономика сайыды-ның оралакчызы Б. Д. Оюн Са-ган-оол Кызыл-оолович Дол-гарның чугаазын деткип, тус черниң кадрларын мурнады ажилче хүлээп алырын ажил берикчилеринге онзалап дем-деглээн. Ажил берикчилери боттарының ээлчээнде тус чер-ниң чурттакчылары ажилдан дезер: эрткен чылын автоорук техникумунун 20 доозукчула-рының 12-зин «Ойна» артели, 8-зин «Енисейниң бүдүрүлге ком-паниязы» ХАН ажилдадып ал-ган турган. 8 кижиден бо бүдү-рүлгедө чүгле 1 кижилер арткан, артканнары ажилды угбайн чорупкан деп, «Енисейниң бү-дүрүлге компаниязы» ХАН-ның чинчигне директору Д.В.Сахно дыңнаткан. Тус черниң сонугу-галы, чаңгыс чер-чурттугла-рының ажилга кирип, амыды-ралы чүгээртэзин дээш, хурал-дың киржикчилери чидиг-чидиг чугаалашкаш, кол республика чергелиг хуралды июнь айның бирги декадазында эрттирер деп доктааткаш, ажил берик-чилери чагыларын бээрин дугурушкан.

Айлаң ДАРЖАА.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле штабтың дугайында

2003 чылдың март 26-да «Электри энергетиказының дугайында» №35-ФХ Федералдыг хоойлунун 21 чүүлүгө база Россия Федерациязының Чазаның 2008 чылдың февраль 16-да «Электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле штабтың дугайында» №86 доктаалга дүүштүр доктаадырм болза:

1.Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле штабтың составын бадылаар (капсырылга 1).

Капсырылга 1

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылдың май 20-де №78 Чарлы-биле бадылаан

Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле штабтың СОСТАВЫ

С.И.Тен — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы — Тыва Республиканың экономика сайыды, удуртукчузу

К.Б.Сагаан-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар, удуртукчузунун оралакчызы

М.В.Шмаков — Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыдының оралакчызы

А.Ч.Ооржак — Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының комплекстиг социал-экономика хөгжүлдө эргелелинде килдис начальниги, секретары

Штабтың кижигүннери:

Э.Д.Байыр-оол — Россия Федерациязының Хамааты камгалал, болгаш онза байдалдар херектеринин талазы-биле яамызының Тыва Республикада кол эргелелинч начальниги (дугуржулга-биле)

В.И.Безносюк — «Кызылдың ЧЭТ-ди» ААН-ниң чингине директору (дугуржулга-биле)

С.В.Бахар — «Тываэнергосбыт» ААН-ниң чингине директорунун бирги оралакчызы (дугуржулга-биле)

А.И.Верзиков — «Тываэнергия» ААН-ниң чингине директору (дугуржулга-биле)

О.С.Доржу — Россияның Бойдус хайгаарал албанының Тыва Республикада эргелелинч удуртукчузу (дугуржулга-биле)

О.В.Доржу — Тыва Республиканың сан-хөө сайыдының оралакчызы

В.В.Иванов — «Девискээрлер аразының Сибиринин хувааштырылга четки компаниязы» ААН-ниң чингине директорунун техниктиг айтырылгалар талазы-биле оралакчызы (дугуржулга-биле)

Капсырылга 2

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылдың май 20-де №78 Чарлы-биле бадылаан

Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле штабтың дугайында

ДҮРҮМ

1. Бо Дүрүм болза, Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле штабтың (моон ынай — штаб дээн) ажылдаарының чурумун, база ол ышкаш оларның бүрүн эргелерин доктаадып турар.

2. Штаб доктаамал ажылдап турар коллегиялдыг харылдаштырар орган болур, ол дараазында сорулгаларга тургустунуп турар болгаш ажылдаар:

а) электри энергиязының субъектилеринин хөдөлишкениннен хамаарышпас болгаш оон иштинде бойдустун айыылдыг болушкуннарындын база өске-даа онза байдалдардан болган чылдагааннар-биле электри хандырылганының үрелирин баш удур болдурбазыңа;

б) электри энергиязының хандырылганы үрели бергенде азы үрели айыылы тыптып келгенде электри энергетиказының болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин энергия тургузулганының объектилерин айыыл чок ажылгаарын организаастаарыңа;

в) электри хандырылганының үрелишкенин уржуктарын узуткаарын организаастаарыңа тургустунуп турар болгаш ажылдаар.

3. Штабты Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шийтпир-биле тургузар.

Айыттыганын шийтпир-биле оон аңгыда штабтың удуртукчузун, удуртукчузунун оралакчызын болгаш штабтың кижигүннеринин составын томуйлаар.

4. Штабтың ажыл-чорудулганын штаб удуртукчузу удуртукчузу.

5. Штабтың удуртукчузунун (оон орунга ажылдап турар кижиниң) шийтпир-биле штабтың ажылдыг республиканың күрүнө эрге-чагырганының органның, тус чер бот-башкарылга органның, Россия Федерациязының чогуур субъектизинин девискээринде бодунун ажыл-чорудулганын ботандырып турар электри энергиязының болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин субъектилеринин төлээлери, база ол ышкаш өске-даа организацияның төлээлери кирип болур.

6. Штаб бодунун ажыл-чорудулганын өске-даа федералдыг органның девискээрде кезектери-биле, Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырганының органның болгаш Россия Федерациязының өске-даа субъектилеринде тургускан штабтар-биле кады ажылдажылгага

2.Тыва Республикага электри хандырылганының айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле штаб дугайында Дүрүмнү бадылаар (капсырылга 2).

3. Бо Чарлы аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2008 чылдың май 20
№78.

Ю.Т.Сарыглар — «Республиканың электри компаниязы» ККБ-ниң директору

В.Н.Сериков — Кызыл хоорайның мэриниң бирги оралакчызы (дугуржулга-биле)

А.В.Соболев — Энергетика талазы-биле федералдыг агентилелдин Сибирь федералдыг округта Девискээр эргелелинч ЧЭК-тин бүдүрүлгелеринин ажыл-чорудулганын мониторингилээр килдистин начальниги (дугуржулга-биле)

М.К.Куулар — Тыва Республиканың Күрүнениң чуртталга инспекциязының албанының удуртукчузу

Н.Х.Куулар — Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының девискээр хөгжүлдэзиниң болгаш тус чер бот-башкарылга органның эргелелинч начальниги

Н.М.Монгуш — Хамааты камгалалының, чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан камгалаар болгаш Тыва Республиканың девискээринде сугларга камгалаар адырда ажыл-чорудулганы хандыраар талазы-биле агентилелдин директору

В.Б.Монгуш — Федералдыг эт-хөреңгини эргелеп-башкаар талазы-биле федералдыг агентилелдин Тыва Республикада девискээр эргелелинч удуртукчузунун хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга-биле)

В.С.Шулгин — Россияның Техниктиг хайгаарал албанының Тыва Республика талазы-биле Енисейинин девискээрлер аразының эргелелинч технологтуг болгаш экологтуг хайгаарал килдизинин удуртукчузу

М.В.Шломоу — Красноярскинин ДООЗ-ниң «ЧЭС СС-зи» ААН-ниң салбырының кол диспетчери — директорунун бирги оралакчызы (дугуржулга-биле)

боттандыраар.

II. Штабтың хүлээлгелери

7. Штаб бо Дүрүмнүн 2-ги пунктузунда көрдүнгөн сорулгаларга дүүштүр дараазында хүлээлгелерни боттандыраар:

а) электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбас база (азы) оон уржуктарын узуткаар талазы-биле хемчеглерни таарыштыр ажылдаар;

б) электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбазыңа угланган хемчеглерни алырын дугайында шийтпирлерни хүлээп алыр, оон иштинде Россия Федерациязының Чазаның 2004 чылдың декабрь 27-де «Электри энергетиказында оперативтиг-диспетчер башкарылганының дүрүмнерин бадылаарының дугайында» №854 Доктаалы-биле бадылааны, Электри энергетиказында оперативтиг-диспетчер башкарылганының дүрүмнеринге (моон ынай — электри энергетиказында оперативтиг-диспетчер башкарылганының дүрүмнери дээн) дүүштүр системниг операторун хүлээп ап турары шийтпирлерни дүүштүр;

в) электри энергетиказының субъектилеринин болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин Россияның Чаңгыс аай энергетика системаларының чурумун болгаш технология талазы-биле аңгыланган девискээринин электри энергетиказының системаларын башкаар талазы-биле системниг операторларның шийтпирлерин (электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбас база (азы) оон уржуктарын узуткаар ажыл үзүндө) күүседири хандыраарыңа угланган хемчеглерни хүлээп алыр;

г) электри хандырылганының үрелишкени тыптып келген азы тыптып келириниң айыылы турупканда, байдалдың канчаар болурун мониторингилээр болгаш баш удур меделээр;

д) электри хандырылганының үрелишкени тыптып келириниң айыылы барынын азы оон тыптып келгенин дугайында электри энергиязының субъектилерин болгаш электри энергиязының хереклекчилерин информастаар.

III. Штабтың ажылдаар чуруму

8. Штабтың хуралын оон удуртукчузунун шийтпир-биле кыйгыраар болгаш эргежок чугула апарганда эрттирер.

9. Штабтың удуртукчузу электри энергиязының субъектилеринин хөдөлишкениннен хамаарышпас болгаш оон иштинде бойдустун айыылдыг болушкуннарындын база өске-даа онза байдалдарында (электри хандырылганының үрелишкенин бектик деңгелдиг айыыл чуруму) болган чылдагааннар-биле электри хандырылганының үрелишкенин тыптып келгенин азы тыптып келириниң айыылы тургустунуп келгенин дугайында, чок болза озалондактыг электри энергетиказының чуруму тыптып келген азы тыптып келириниң айыылы тургустунуп турарының дугайында меделээни алган таварылгада, 3 шактын дургузунда штабтың хуралын чыыр.

10. Штабтың хуралын оон ажыл-чорудулганының айтырылганының талазы-биле саналдарны ажылдап кылыры болгаш шийтпирлер хүлээп алыры-биле эрттирер. Хуралче чалаткан улустун составын, база ол ышкаш хуралдың эрттирер хевирин штабтың удуртукчузу тодарадыр.

11. Штабтың шийтпирин болза, хуралда кирип турар штабтың кижигүннеринин хөйүнүн үнү-биле хүлээп алыр. Бадылаашкыннар дең апарганда, штабтың удуртукчузунун (оон орунда ажылдап турар кижиниң) бадылаашкыны шийтпирлиг болур. Хуралдың түнелдери биле штаб болза:

а) электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбазыңа база (азы) оон уржуктарын узуткаарыңа угланган хемчеглерни алырын дугайында шийтпирни хүлээп алыр, оон иштинде Электри энергетиказында оперативтиг-диспетчер башкарылганының дүрүмнеринге дүүштүр системниг операторун хүлээп алганы шийтпирлерин дүүштүр;

б) электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбазыңа угланган хемчеглерни алганын дугайында саналдарны Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның болгаш өске-даа кижилерге кирир;

в) бүрүн эргелиг органның болгаш организациялардан шийтпирлер хүлээп алырыңа чугула информацияны негээр.

12. Штаб хуралдың протоколун ону эрттиргенин соонда 3 шактан орайтатпайн тургузар. Протоколга хуралды эрттирген черин болгаш үзүн, хуралда кирип турар штабтың кижигүннеринин база чалаткан кижилеринин фамилияларын болгаш инициалдарын, албан-дужаалдарын, база ол ышкаш штабтың хуралыңа хүлээп алган шийтпирлеринин утказын айтыр.

Штабтың хуралының протоколунга штабтың удуртукчузу (оон орунда ажылдап турар кижиниң) адын салыр. Штабтың шийтпирин (бийимел хевир-биле) ону боттандыраар дээш хары-салгалыг кижилерге меделээр, оларга штабтың хуралының протоколунун хоолгазын аңаа ат салган үеден эгелеп, 2 шактан орайтатпайн чорудар.

IV. Штабтың бүрүн эргелери

13. Электри хандырылганы үрелгенде азы оон үрелиринин айыылы (электри хандырылганының үрелишкенин бектик деңгелдиг айыыл чуруму) тыптып келгенде, электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбазыңа угланган дараазында хемчеглерни алырын дугайында шийтпирлерин штаб хүлээп алыр:

а) электри энергиязын хереглээринин чурумун озал-ондактыг кызыгаарлаашкын графигинде доктааткан көргүзүлгелеринден улгадып турар күчү-күжүн болгаш электри энергиязының суткада хереглелин хемчээлдерин кызыгаарлаашкын тодарадыр;

б) электри болгаш чылыг энергиязын холумак ажылдап кылырын чурумунга ажылдап турар объектилеринин ажылынын чурумун ескертп, база электри энергетиказының объектилеринин болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин энергетика тургузуунун ажылынын айыыл-чок болурун барымдаалап, чылыг четкилеринин ажылынын графигин чогууру-биле эдер;

в) кудумчу чырыдышкынын, чырыктыг чаралдарны кызыгаарлаар, база ол ышкаш Россия Федерациязының хоолжудулгазынга дүүштүр организацияларын болгаш бүдүрүлгелеринин электри энергиязын ажылаар чурумун кызыгаарлаар;

г) озал-ондак үезинде ажылдаар үнүүшкүнүг бригадаларны тургузар болгаш чорудар;

д) электри энергетиказының объектилеринин база ажылдакчыларын бүдүн суткалап ажылдаарын хандыраар ужурулг өске-даа объектилеринин даңзын тодарадыр;

е) системниг операторун хүлээп алганы шийтпирлерин дүүштүр;

ж) Россияның Чаңгыс аай энергетика системаларының болгаш технологтуг аңгы турар системниг операторун хүлээп алганы электри энергетиказының девискээрде системаларының чурумун башкаар талазы-биле шийтпирлерин ажыктыг күүседири хандыраарыңа угланган организастыг болгаш харылдаштырар өске-даа хемчеглерин хүлээп алыр.

14. Системниг операторун дугуржуу-биле кирип шийтпирин алганда, штаб ону алган үеден эгелеп 3 шактан орайтатпайн сайгарып көөр болгаш системниг операторун саналдаан хемчеглеринин эргежок чугулазын шийлип алыр. Ынчаарга штаб болза, күүсеткенин түнелинде эки эвес уржуктар тыптып кээринин айыылы бооп болурун тургуспайн турар принцип-биле

шилир.

15. Шийтпирлер хүлээп алыр сорулга-биле бо Дүрүмнүн 13-кү пунктузунга дүүштүр штаб электри энергиязын болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин субъектилеринден информацияны негээр эргелиг. Ындыг информацияны негелдени алган үеден эгелеп, 2 шак дургузунда азы негелдеде көрдүнгөн өске-даа хуусааларда штабка бээр.

16. Штаб болза, чогуур шийтпирлерни хүлээп алыры оларның баш миннип харылаар айтырылганын хамааржыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның азы организацияларга дараазында чүүлдерге хамаарышкан саналдарны чорудар:

а) энергетиказын болгаш өске-даа коммуникациялар (агаарын болгаш электри, газ болгаш суг дамчыдылганын) чанынга, электри энергетиказының объектилеринин болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин энергия тургузулганын турар зоналарынга, электри хандырылганын хенертен үрелгени хамаатыларын чуртталгазынга болгаш кадыкшылынга, амы-хууда кижилерин болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринин эт-хөреңгизинге, күрүнениң болгаш муниципалдың эт-хөреңгизинге айыылды тургустурп болур, база ол ышкаш долгандыр хүрээлеңге багай салдарлыг бооп болур тудуг ажылдарын чорударын хоруурунга;

б) электри станцияларында болгаш котельналарда нормативтиг одаар чүүл курлавырын ажылаарыңа;

в) түр үеде ажылгаар азы чара ылгал бээр чурум-биле электри станцияларынга одаар чүүлдүн чугула хемчээлдерин күрүнө курлавырындан үндүреринге;

г) газ хереклекчилерин одаар чүүлдерин курлавырыг хевирлеринче дамчырынын графигин, база ол ышкаш озал-онда болганда азы соок дүжүлкенде (электри хандырылганының үрелишкенин азы оон айыылынын тыптып келгенин чылдагааны болган байдалдарның чиде бээринге чедир) газтранспорт системазын ажылынын технологтуг чуруму үрелген таварылгада, садып алычыларын газ-биле хандыраарын кызыгаарлаан база ону өжүреринин ээлчээнин графигин күштүг бооп кириринең;

д) бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларын ажылдарынын чурумун ескертинең, дыштаныр хүнүн (хүннерин) чылдарыңа база хоорай, хоорай кыдынын болгаш хоорайлар аразынын транспортунун ажылынын графигин таарыштыр эдеринең, электри энергиязын хереглээринин чурумун кызыгаарлаар талазы-биле ажылчын үениң графигин өскертинең;

е) Россия Федерациязының хоолжудулгазынга дүүштүр электри хандырылганының үрелирин баш удур болдурбазыңа база (азы) оон уржуктарын узуткаарыңа онза байдалдарны баш удур болдурбазының болгаш узуткаар чангыс аай күрүнө системазынын, база ол ышкаш федералдыг органның, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның, тус чер бот-башкарылга органның болгаш оларның баш миннип харылаар айтырылганында электри энергетиказының субъектилеринин күштерин болгаш херекселдерин кириштиреринге хамаарышкан саналдарны чорудар.

17. Шийтпирлерни хүлээп ап тура, штаб электри энергетиказының объектилеринин болгаш электри энергиязының хереклекчилеринин энергетика тургузулганынын ажылынын айыыл чок чоруун хандыраары эргежок чугула апарганын барымдаалаар.

18. Штабтың хүлээп алган болгаш дүүштүргөн шийтпирлерин албан күүседип болгаш оларны Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның, тус чер бот-башкарылга органның база штабтың составында оларның бүрүн эргелиг төлээлери кирип турар организациялар, база ол ышкаш бир эвес айыттыг шийтпирлерин күүсэлдери электри хандырылганының үрелишкенин баш удур болдурбазыңа угланган база (азы) оон уржуктарын узуткаарыңа угланган болза электри энергетиказының субъектилериниң база электри энергетиказының хереклекчилери албан күүседири.

19. Электри энергетиказының субъектилериниң база электри энергиязының хереклекчилери болза, бир эвес ындыг шийтпир кижилерин чуртталгазынга болгаш кадыкшылынга айыылды, дериг-херекселдин үрелинне айыылды тургузуп турар азы ол шийтпирни күүседирине техниктиг арганын чок бооп турары-биле штабтың шийтпирлерин күүседирине шаптыктап турар байдалдар дугайында штабтың удуртукчузунга (оон орунга ажылдап турар кижиге) дораан дыңнадыр ужурулг.

20. Штаб массалыг информация чепсектери болгаш харылдаанын өске-даа каналдары таварыштыр, оон иштинде онза байдалдарны баш удур болдурбазының болгаш узуткаарынын чангыс аай күрүнө системаларын ажылап тургаш, электри энергиязынын субъектилерин, чурттакчы чонну болгаш электри энергиязынын өске-даа хереклекчилерин электри хандырылганының үрелишкенин тыптып келгенин азы оон айыылы тыптып келгенин дугайында, электри энергиязынын хереглээр чурумунга кызыгаарлаашкыны кирип болурун болгаш штабтың хүлээп алыры өске-даа шийтпирлеринин дугайында информаастарын хандыраар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың девискээринге күрүнениң геологтук контролю, арга-арыгның күрүне контролю болгаш хайгааралы, суг объектилеринин камгалалы болгаш ажыглалы дээш күрүнениң регионалдыг контролю болгаш хайгааралы, күрүнениң экологтук контролюн боттандырат Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызын бадылаар дугайында

2008 чылдың апрель 16 №233 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Суг кодекзинге, Россия Федерациязының Арга-арыг кодекзинге, Россия Федерациязының Административтиг корум-чурум хажыдышкындарының дугайында кодекзинге, 2002 чылдың январь 10-да «Долгандыр турар хүрээлелди камгалаар дугайында» №7 Федералдыг хоойлуга, Россия Федерациязының 1992 чылдың февраль 21-де «Чер иштинин байлактарының дугайында» №2395-1 хоойлузунга болгаш 1999 чылдың октябрь 6-да «Россия Федерациязының субъектилеринин күрүне эрге-чагыргазының күүскечки органның болгаш хоойлужулга (төлээлекчи) организациязының ниити принциптеринин дугайында» №184 Федералдыг хоойлуунун 26.3 чүүлүнге дүүштүр болгаш бойдус ажыглалының база долгандыр турар хүрээлелге күрүне контролюн болгаш хайгааралын организастаар болгаш боттандырат адырга, Тыва Республиканың бүрүн эргезин тургузар, долгандыр турар хүрээлелди камгалаар адырга күрүнениң эргелеп-башкаар системазын сайзыраңгайжыдар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Коштунган даңзыны бадылаар:
- Күрүнениң экологтук контролюн Тыва Республиканың девискээринге боттандырат, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы;
- Тыва Республиканың девискээринде суг объектилеринин камгалалы болгаш ажыглалы дээш күрүнениң регионалдыг контролюн болгаш хайгааралын боттандырат, Тыва

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 16-да №233 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге күрүнениң экологтук контролюн боттандырат Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы

1. Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу (Тыва Республиканың бойдус камгалалының талазы-биле кол күрүне инспектору)
2. Албанын удуртукчузунун оралакчызы (Тыва Республиканың бойдус камгалалының талазы-биле кол күрүне инспекторунун оралакчызы).
3. Күрүне инспекторлары эрге-дужаалының

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 16-да №233 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринде суг объектилерин камгалаар болгаш ажыглаары дээш күрүнениң регионалдыг контролюн болгаш хайгааралын боттандырат Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы

1. Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу (Тыва Республиканың суг объектилеринин камгалалы болгаш ажыглалы дээш контрольдаар болгаш хайгаараар талазы-биле кол күрүне инспектору)
2. Албанын удуртукчузунун оралакчызы

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 16-да №233 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге арга-арыгның күрүне контролюн болгаш хайгааралын боттандырат, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы

1. Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу (Тыва Республикага арга-арыгның кол күрүне инспектору)
2. Албанын удуртукчузунун оралакчызы

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 16-да №233 доктаалы-биле бадылаан

Күрүнениң геологтук контролюн Тыва Республиканың девискээринге боттандырат, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы

1. Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының удуртукчузу (Тыва Республикага геологтук контроль талазы-биле кол күрүне инспектору)
2. Албанын удуртукчузунун оралакчызы (Тыва Республикага геологтук контроль талазы-биле кол күрүне инспекторунун оралакчызы).

Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы;

- Тыва Республиканың девискээринде арга-арыгның күрүне контролюн болгаш хайгааралын боттандырат, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы;

- Күрүнениң геологтук контролюн Тыва Республиканың девискээринге боттандырат, Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының камгалалы болгаш ажыглалы адырынга хайгаарал талазы-биле албанының эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызы.

2. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың март 29-та «Тыва Республиканың девискээринде суг объектилеринин камгалалы болгаш ажыглалы дээш күрүне контролюн боттандырат турар Тыва Республиканың Суг курлавырларының талазы-биле агентилелдин эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызын бадылаар дугайында» №378, 2007 чылдың июнь 19-та «Тыва Республиканың девискээринин долгандыр турар хүрээлелин камгалаар адырга күрүне хайгааралын болгаш контролюн боттандырат чорудуп турар эрге-дужаалдыг кижилеринин даңзызын бадылаар дугайында» №670 доктаалдарын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де №788 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринге арага аймаан үрмектеп садып-саарарынга лицензия бээринин Дүрүмүнге өскерилгелер кириеринин дугайында

2008 чылдың февраль 5 №16 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың арага аймаан үрмектеп садып-саарарын өйлээр адырында хоойлужулганы РФ-тин федералдыг хоойлужулгаларына дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның «2006 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың девискээринге арага аймаан үрмектеп садып-саарарынга лицензия бээринин Дүрүмүнге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3.1. пунктунун 3 дугаар абзазында «Тыва Республиканың арага аймаанга күрүне монополиязын хандырат талазы-биле албаны» деп сөстөрүн «Тыва Республиканың чамдык ажыл-чорудулгазының хевирлеринге күрүне өйлээш-кирин болгаш лицензиялаар талазы-биле албаны»;

2) 6.1. пунктунун бир дугаар абзазында «спирт холумактыг, алкогольдуг суксуннарны болгаш этил спиртин бүдүрери болгаш садып-саарары» деп сөстөрүн «арага аймаан үрмектеп садып-саарары» деп сөстөр-биле солугу;

3) 7.3. пунктуда «боттандырып турар» деп сөстөрүн соонга «хоорайларда» деп сөстү немээр;

2008 чылда национал өөредилге программаларын шиңгээдип турар Тыва Республиканың девискээринде ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин түңнелдеринин дугайында

2008 чылдың апрель 24 №246 Кызыл хоорай

«Ада-чурт өөредилгезинин эң эки хевирлерин деткири болгаш хөгжүдери» угланышкын талазы-биле «Өөредилге» мурнады көргөн национал телевилелди Тыва Республикага боттандырат сорулга-биле, Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының 2008 чылдың февраль 20-де «Инновациялыг өөредилге программаларын шиңгээдип ап турар ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин Чурумун болгаш үнелээр барымдааларын бадылаарының дугайында» №62 дужаалыга дүүштүр болгаш өөредилге адырында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналдарын болгаш грантыларын тыпсырының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында Конкурс комиссиязының 2008 чылдың март 21-де №3 болгаш №4 протокол шиттирлеринге үндэзилеп, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2008 чылда национал өөредилге программаларын шиңгээдип турар Тыва Республиканың девискээринде ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин тилекчилеринин даңзызын чүүлдүг деп көөр.

2. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының акша шаңналын 2008 чылда алырынга инновациялыг өөредилге программаларын шиңгээдип ап турар Тыва Республиканың девискээринде ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин тилекчилеринин даңзызын бадылаар.

«Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» күрүнениң албан черин тургузарының дугайында

2008 чылдың май 12 №263 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың күрүне өнүчүр эргелеп-башкаарының дугайында» Хоойлузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелин кыйгырын сайгарып көргөш, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» күрүнениң албан черин тургузар.

2. Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилели: «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» күрүнениң албан черинин тургузукчузу болур; күштүг бооп турар хоойлужулгага дүүштүр тургузукчу документилерни ажилдап кылып болгаш бүрүткөдүр.

3. «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» күрүнениң албан чери Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелин кыйгырын сайгарып көргөш, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де №788 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринге Алкоголь продукциязын үрмектеп садып-саарарынга лицензиялаар чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2008 чылдың май 12 №266 Кызыл хоорай

Алкоголь продукциязын үрмектеп садып-саарыштырат адырда Тыва Республиканың хоойлужулгазын федералдыг хоойлужулгага дүүштүрер сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де №788 доктаалы-биле бадылаан, Тыва Республиканың девискээринге Алкоголь продукциязын үрмектеп садып-саарарынга лицензиялаар чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4.6. пунктуда «Тускай структурлуг кезектерге лицензияларын хоолгаларын болза, баш удур төлөвирин киригенде база лицензиялаар органга төлөвирин кириген бадыткап турар документини көргүскөн соонда ынчан бээр» дээн сөстөрүн ап каалтар;

2) VIII эгенин адында «лицензияларын хоолгаларын болгаш» дээн сөстөрүн ап каалтар;

3) 8.1. пунктуда «лицензиялаар органның

4) 8.2. пунктуну дараазында эдилге-биле номчуур:

«8.2. Лицензия бээр органга лицензия алырының дугайында билдиришкни кирип тура билдиришкни ээзи:

Кызыл хоорайга лицензия алыры дээш — 50 муң рубль;

Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран, Ак-Довурак хоорайларга лицензия алырынга — 20 муң рубль;

Эрзин кожунунуң Качык, Бии-Хем кожунунуң Хүт, Севи, Бай-Тайга кожунунуң Кара-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл, Тожу кожунунга лицензия алыры дээш — 10 муң рубль;

ийи, үш, дөрт абзаттарда айттынмаан өске чурттакчы черлерге арага аймаан садып-саарар лицензия алырынга 15 муң рубль акшаны төлөөн дугайында квитанциянын хоолгазын дужаар.

Лицензияның арага аймаан үрмектеп садып-саарар эргези чүгүл лицензияда айттынган черлерге күштүг болур.

2. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парладыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

3. Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы 2008 чылдың апрель 30-ден орайтапмай, 2008 чылда федералдыг бюджеттин акша-хөреңгилеринден күрүне деткимчезин алырынга акша инновациялыг өөредилге программаларын шиңгээдип ап турар Тыва Республиканың девискээринде ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин тилекчилеринин даңзызын Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызынче чорудар.

4. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2008 чылдың май 20-ге чедир Тыва Республиканың Чазаның Даргазының акша шаңналын 2008 чылда алырынга инновациялыг өөредилге программаларын шиңгээдип ап турар Тыва Республиканың девискээринде ниити өөредилге албан черлеринин конкурстуг шилилгезинин тилекчилеринге 3 млн. рубль хемчээлдиг акша-хөреңгилерин акшаландырат.

5. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шың» солуннарынга парлаар.

6. Бо доктаалдын күсүлдезинин контролюн Тыва Республиканың Аппарадының мурнады көргөн национал төлөвилелдерин боттандырының талазы-биле эргелелинге дагыыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ру» күрүнениң албан чери Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин ведомствонун эргелеп-башкаарылгазында турарын доктаадыр.

4. Тыва Республиканың Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы хоойлуда доктааткан чурум езугаар Кызыл хоорайның Калинина кудумчузунда, 23 бажында тудуп дооскан «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» объектинин күрүне эт-хөреңгизин «Тыва Республиканың бизнес-инкубатору» күрүнениң албан черинге быжыглаар.

5. Бо доктаалдын күсүлдезинин контролюн Тыва Республиканың Экономика яамызынга дагыыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де №788 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринге Алкоголь продукциязын үрмектеп садып-саарарынга лицензиялаар чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2008 чылдың май 12 №266 Кызыл хоорай

таңмазы-биле шынзыткан лицензиянын хоолгазын бээр» дээн сөстөрүн ап каалтар;

4) 8.2. пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

«8.2. Лицензиялаар органга лицензияны алырынга, лицензияны эде долдураарында, лицензиянын күштүг бооп турар хуусаазын узадырынга билдиришкни кириерде, билдиришкни кирип турар кижини 20 муң рубль хемчээлдиг төлөвирин кириер. Алкоголь продукциязын үрмектеп садып-саарарынга берген лицензиянын күжү оон тускай турар кезектеринге база хамааржыры болза, бир эвес оларнын турар черин лицензияда айткан болза ынчан хамааржыр.»;

5) 8.11. пунктуда «база лицензияларын хоолгаларын бээр» дээн сөстөрүн ап каалтар.

2. Бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кино уран чүчүлү – школада

«АДАЗЫНЫҢ ОГЛУ»

Айдыстың ролунда Алдын-Белек Багай-оол.

«Найырал» кинотеатрга «Адазының оглу» деп уран-чечен фильмин баштайгы көргөзүүгө көркүчүлөр хөй болган, олулар хостуг олут безин чок. Ол хун кинону дөрт капат салырга-даа, көркүчүлөр зал сыңышпас болган. Улуг реклама, чарлал-даа кылбаан хиреде, сонугу ол хире болган, чүге диге кинону көдээ суурнуң башкызы болгаш өөреникчилери тырттыргаш, ойнап каан.

Эрги-барлыкчылар төөгүдөн бээр уран чүчүл, спортка кайгамчык ынак улус. 1970 чылдар чезинде Эрги-Барлыктын бот-тывынгыр артистери чогаалчы чаңгыс чер-чурттуу Чаш-оол Кууларның бижээш тургусканы «Алдын хааржак» деп тоол-чүргү шиизи-биле чоок-кавы суур, сумуларга гас-трольдап чоруп турда, бир-ле улуг артистер-ле чүө. Көрүкчүлөр база-ла зал сыңмас кылдыр чыгыр. Кайгамчык салым-чаянның Валерий Мүрзү эң баштайгы улусчу театрны суурга үндезилеп тургускаш, «Хайыраан ботту» бөдүңн тракторист, тудугжу дээн ышкаш мергежилдин оолдарын кириштирип, рольдарын ойнадып, уран чүчүлге сонугураалдың чула одун кылсып каан. Караның ролун хөй чылдарда Эрги-Барлык суму чагыргазының даргазына ажилдап келген Алдын-кыс Даваалаң

— Кол маадырлар бичин тургаш, дораан үстүкү класс-тын өөреникчилери апаарын кайгап ханмадым...

— Оолдар, шынап-ла, 6 класс турда кинону тырттырып эгелээн бис, ол-бо чедишпес деп чадажып турдусту, үш чыл эрте берген, оон улаштыр тырттырганывыс ол-дур ийин.

— Ол-даа ачылыг саа-даашкын болган-дыр. Кинога шынзыг, амыдыралчы утканы ол күштелдирген-дир. «Дер-сунуң дириг кокпазы» кино-конкурска шагда-ла киржиң эгелээн ийик силер бе?

— Кол-ла чүө арга-дуржулга солчуп, черле кайы хире денелде улус бис деп чүвени билип алыр сорулгалыг кириштивис. Шыырак шаңналдарны алдывыс, хомудал чок. Кол маадырларны ойнап турар ийи оол соталыг телефоннар-биле шаңнатты. Эң-не өөрүнчүг чүө бүгү делегей чергелиг «Мос-кваның дыштанылгалары» кино-фестивальга киржир эргени алды-вис. Аңаа киржирде орус дылче очулга черек дээрге, киноусту орус дылче очулдуруп тур бис. ТКУ-нуң филология факультетинин студентизи урум ол талазы-биле дузалажып тур. Физика-ма-тематика факультетинин студен-тизи огулм бо кинону тырттыра-рынга эң эгезинден-не дузалажып келген киж.

— Кино ажилында өг-бүлелер шупту киржиң турар ышкажыл?

— Ийе. Өөм ишти Людмила Седий-ооловна Сарыг-оол «Хүн-чүгеш» ясли-садта ажилдап турар. Ында ойнаар-кыстар театры база бар. «Балыкчы Багай-оол» дээн ышкаш тоолдарны чаштар ойнап турар. Өөм ишти бир дугаар дет-кикчивис болуп турар. Содак-шудакты-даа дааражып келди. 32 мө-гени девидип үндүрүптер дээр-виске, содак-шудак чедишпейн баарга, удур даараар ужурга-даа таваржып турдусту.

— Кожуунуң, суурнуң

төөгүзүңге артып каар дыка-ла эки чүүлдү кылып турар улус тур силер. Дериг-хе-рексел-биле хандырылгачар кандыгыл, Валерий Петро-вич?

— «Найыралга» киноусту көргүскөш, шору акша-төгерики ажилдап алыр аргалыг болдусту. Амгы шагның (цифровой) аппара-туралары садып алдывыс. Супер-аппаратураларга чепес дээрден башка, бистиң бо эрги дериг-хе-рекселевиске деңнээрге магалыг-дыр. Кожуун чагыргазы (даргазы И.С.Идам-Сүрүн) база улуг дет-кимчени көргүзүп, 35 муң рубльди берди. Суму чагыргазы, өөредилге килдизи, школа администрациясы

«Найыралга» ажилдап алган акшавыстан оолдарга чадаг-тер-гелер садып бердивис. Оон арт-каны аппаратура дериг-херек-селинче кирген.

— Бергедээшкиннер бар бе, кандыгыл?

— Бар-бар. Кинону көргүзөр лицензия айтырыы улуг бергелерге таварыштырып тур. Тырттырып каан пленкаларның шынары багай дээш, лицензия бербес боор чор-ду. Шыырак аппаратуралыг улус оорлап тырттыргаш, садып-сайга-ра берген боор-дур. 3-4 чыл дур-гузунда хилинчектенип тургаш тырттырып алырывыска, өске ка-жар кижилер ажилывысты оорлап, акша ажилдап ап турар боорга,

бергелерге алыспайн, күзелин чедип ап шыдаар дээрзин бо кинода кол маадыр Айдыс бадиткап турар. Оон ролун Эрги-Барлык ортумак школазының өөреникчизи Алдын-Белек Багай-оол ойнап турар. Кол маадырның эштеринин ролунда база өөреникчилер Буйан Саая, Аяс Саая, Чаяан Чамзырын, Агана Хертек, Сылдыс Маадыр-оол, Шериг-оол Ховалыг бизиренчиг кылдыр ойнап турар.

Айдыстың ачазының ролун культураның хоо-чуну, «Саян» ансамбли «Чечек» турар шагда-ла оон артизи чораан Эрги-Барлык суурда улусчу театр-нын режиссеру Данил Хаакович Хомушкү күцүседип турар. Оон аңгыда бот-тывынгыр артистер Сте-пан Калиндиевич Салчак, Илья Токайевич Хомуш-ку, хөй мөге оолдарның авазы Айлаң-кыс Серицовна Ооржак, культура ажилдакчылары Хураган-оол Серицович Саая, Чиңгис Анатольевич Саая олар-ның кайызын кандыг дээр боор, шупту профессио-нал артистерден тудак чок.

Бичии 5-6 класс оолдар хирежиң, бот-ботта-рының күжүн шенежиң чоруп турда, үш чыл эрт-кенде, олар оранчок өскөн, 9-10 класс хире апарга-нын көргүзе бээр. Оолдарның дурт-сыны узаары-дан эрткеш, үңү безин чооннай берген боорга, «езулуг кинода ышкаш чүө-дир аа» дижиң, кайгап ханмайн ордуус. Езулуг кино-дур ийин харын, көдээге тырттырган дээрден башка. Чоокта чаа «Дерсу Узаланың дириг кокпазы» киноконкурска эрги-барлыкчылар киришкеш, «Адазының оглу» деп ажилы-биле уран-чечен кинолар аразына тиилекчи бооп үңген. Ынчан Эрги-Барлыкта көдээ кино бөлүмүнүн удуртукчу башкысы Валерий Петрович Сарыг-оол-биле ужуражып, сонугураан айтырыг-ларымны салдым.

Чаян Чамзырын, Агана Хертек, Сылдыс Маадыр-оол.

«Дерсунуң дириг кокпазы» кинофестивальдың тиилекчилери, бирги одуругуңуң кыдында оң талазында В.П.Сарыг-оол.

— шупту бисти деткип турар, оларга четтиргенивисти солун дамчыштыр илередиң каайн.

Эвээш-биче акша ажилдап ап турар апаарга, ону санап эгелээр улус көвүдөп каар, оозу-ла чар-жынчыг апаар-дыр. Хууда карман-че кирип турар деп бодаарлар хөй.

хомудаас аргавыс чок. Авторнуң эргези дээш демисежир апаар бис. Тыва Республиканың Улуг Хуралы-ның депутаттары тыва кинону хөг-жүдери-биле чогуур хоойлулардан чогаадып, биске дузулаар болза деп идегеп турар бис.

— Чогаадыкчы планнары-

ңар сонугадып көрүңерем, Валерий Петрович?

— Бо хүннерде уругларның болгаш элээдилеринин киностудия-зын ажыдар дээш улуг ажилды ко-жуунда уругларның чогаадылгач төвүнүн даргазы Алимаа Сергеев-на Ондар, өөредилге эргелекчизи

Светлана Монгушовна Ховалыг олар-биле кады кылып тур бис.

Ам ол кинонуң уланчызын тырт-тырып эгелей бердивис. «Ынакшыл чокта, чуртталга чок» деп школачы ынакшыл дугайында кино 7 айдан бээр доосту бээр боор. Моолдун Шонхор хүреш школазынга чет-кеш, аңаа кезек үзүндүлери тырт-тырып алза деп күзеливис бар. Бо айтырыгны шийтпирлээринге Культура яамызы дузалаар боор деп идегеп турар бис. Оон аңгыда төөгү темазына хамаарыштыр «Езуу чагырыкчы» деп кинону тырттырар сорулгалыг бис.

Чамдык көрүкчүлөр, кинону эки билбес кижилер ону тыртты-рары белен чүө деп бодаар. Те-левидение, театр ажилдакчылары билир болгаш бистиң ажилывыска чогуур үнелелди бердилер. «Чүгле сен дээш» деп тыва кинонуң автор-лары безин «бичии оолдар бисти ажыр ойнап кагдылар аа» дижиң турарын дыңнаарга, өөрүнчүг-ле-дир харын.

— Эр хейлер, эрги-бар-лыкчылар. Солун киноларны силерден манап арттывыс. Чедишкиннерни күзедивис.

Светлана БАЛЧЫР чугаалашкан.

Чуруктарны бөлгүмүн үң архи-винден алган.

Башкының бодалдары, сүмелери

Солун материалын кичээлге ажыглаары

Солун-сеткүүл кижини төрөлгөтөннүн амыдыралына уjur-дузалыг болуп келген, амгы үеде-даа уjur-дузаын чидирбээн. Солундан бис ниитилелде болушкуннарны, амыдыралга ажыктыг сүмелерни, мөзү-шынар айтырыгларына хамаарышкан бодалдарны, төөгү материалдарын болгаш өске-даа медээлерни номчуп, билип ап турар бис. Башкылар солун материалдарын колдуунда класс шактарына ажыглаары-биле кызыгаарлаттынып турар. Ам парлалгадан материалдарны кичээлдерге канчаар ажыглап болурун дугайында бодумнун бодалдарымын тыва дыл, чогаал башкылары-биле үлөжикседим.

Синтаксистиг сайгарылга кылар домактарны чаа солундан шилип ап болур. Ындыг домактарны тургузуу нарын эвес, утказы билдингир, амыдыралда чугула болушкуннарны илередип турар болуру чугула. Бо таварылгада 2 койгун адып алыр бис: домакты сайгарышсаан, ниитилелде болушкуннардан чыда калбайн, ажыктыг медээни өөреникчилер билип алыр.

Класстан дашкаар номчулга кичээлдеринге мөзү-шынар айтырыгларына, чаагай чаңылдарга хамаарышкан, дыл дугайында материалдарны номчуп, сайгарып болур. Чижек кылдыр сөөлгү үеде

«Шын» солунга Надежда Очурнун улуг-даа, бичии-даа кижини бодандырып кээр материалдары үнүп турар апарган, оларны ажыглап болур. Авторнун бодалы-биле алырга, «амгы үеде аныяк улустун каржы сеткилдиг, хүндүткел чок кижилер болу бергинде улуг улус боттары буруулуг. Амыдыралга акша, албан-дужаал сүрер дээш ажы-төлүнүн кижизидилгезин акка каапкан турганының түңнелдери ам көстүп келгени олдур. Ам оларны өскертири бергеле боор. Ынчалза-даа ам чаа өзүп олурар чаштарның кижизидилгезин холга тудар үе келбээн бе? Амгы үеде аныяк ыраажылар болгаш спорттун «сылдыстары» бүгү тала-биле өске аныяктарга үлгөрлиг болур болза эки» дээн бодалдары-биле каттышпас арга-жок. Үстүкү класстарның өөреникчилеринге өг-бүлө, куда, бойдус камгалалы, төрзэн дыл, чаагай чаңылдар, аныяк артистер, спортчулар, байырлалдар, шажын-чүдүлгө дугайында материалдарны номчуп бергеш азы номчуткаш, ук материалга хамаарыштыр боттарының бодалдарын илередип, үлелелдер бижири даалга берип болур.

С. Сүрүн-оолдун «Авазынга даңгырак» деп тоожуун номчаан сөөлүндө чогаадыг бижириде, солундан арага болгаш арагалаашкынын хоразының дугайында

материалдар тыварын дагзыр. Бо чергелиг материалдарга даянып, кичээл-диспут кылып болур.

Солуннарда материалдардан грамматиктиг, пунктуациялыг, орфографтыг частырыглар тывары. Бо ажылды шыырак билигиг үстүкү класс өөреникчилеринге азы тыва дыл бөлгүмүнүн кежигүннеринге кылдырып болур. Чижээ: «Малчын бо чылын төрүүр

Башкы кижинин хүлээлгези — көдээ черде чурттакчы чонну солун чагыдып алырынче хаара тудары деп санап чоруур мен. Чамдык интеллигент өг-бүлелер өөреникчи уругларлыг хирезинде чагыдылга чок болур.

чүс баш хойлардан чүс чээрби хураганнарны алган» деп бижээни шын эвес. Шын бижириге мындыг болур: «Малчын бо чылын төрүүр чүс баш хойдан чүс чээрби хураганны алган». Бо домакта түн сан ады биле чүве ады кады чорда, чүве адын, сан адын хөйүнү санынга ажыглааны частырыг кылдыр санаттынар. 5-ки класстың «Тыва дыл» номунда мынчаар бижээ: «Түн сан ады биле чүве ады кады чорда, ук сан ады чеже-даа хөй түнүг санны айтып турза, чүве ады колдуунда чаңгыстың санынга чоруур». Чижээ, беш аът, сес тева,

үжен чеди кижини дээш оон-даа өске. (ар. 150).

Чамдык чогаалдарның маадырларының дугайында база үнелиг материалдар солунга үнүп келгилээр. Чижээ, бир дугаар тыва херээжен божудулга акушери Анна (Дакый-Сүрүн) Намбраловна Торжу, журналист Маады Кара-Тоннуг дугайында чүүлдерни К.Э.Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем», «Кызыл-Бөрттүг» деп чогаалдарын өөредип тургаш, ажыглап болур. Мындыг хевирлиг үнелиг материалдарны кичээлдерге чогулгалыг ажыглаары уругларның чечен чогаалга сонургалын бедидер, ниити билиин делгемчидер.

апрель 20) Кичээлдин шагы кызыгаарлыг болганда, чамдык уруглар бижээн чүүлдерин эчизинге чедирбейн баар. Ынчангаш солунче материал бижириде, бөлгүм ажыдып алыр болза, таарымчалыг деп көрдүм.

Солундан материалдарны моон-даа өскээр ажыглап болур деп бодаар мен. Амгы үеде өг-бүлө бүрүзү солун чагыдып албаан болгулаар. Башкы кижинин бир хүлээлгези — көдээ черде чурттакчы чонну солун чагыдып алырынче хаара тудары деп санап чоруур мен. Чамдык интеллигент өг-бүлелер безин өөреникчи уругларлыг хирезинде, солун чагыдылга кылбас болгулаар. Оң хараазындан бичии уруглар номчулгага сонургал чок, чаа чүүлдер билип алыр чүткүл чок, чүгле телевизорда кинолар көөрү, компьютерде ооннар ойнаары-биле кызыгаарланып турары таварылга эвес.

Үениң сайзыралы чаңгыс черге турбас. Интернет таварыштыр чаа чүүлдер билип алыр апарган-даа болза, ниитилелге, кижинин амыдырал-чуртталгазынга, солун-сеткүүлдүн уjur-дузазы улуг бооп артар, ынчангаш солун материалдарын кичээлдерге ажыглаар өөреникчилерниң сонургалын, билиин бедидеринге, номчулгага хандыкшырынга дузалаар.

Чечен БАЛЧЫЙ, Бурен-Аксы ортумаак школазының тыва дыл, чогаал башкызы.

Каа-Хем кожуун.

Шимчевес өнчүнүн күрүне бүрүткели

Күрүне каайлызын тыртарының айтырыглары

Шимчевес өнчүгө болгаш оон-биле дугуржулгаларга эргелерни күрүнеден бүрүткээрде, үндүрүг хоойлужулгазынга дүүштүр күрүне каайлызын төлээр. Эргелерни күрүнеден бүрүткээринин дугайында билдиринишкни болгаш шимчевес өнчүгө эргелер дугайында документилер-биле күрүне каайлызын төлээнинин дугайында документини база көргүзөр.

Күрүне каайлызының төлекчилери болза, оларның эрге-ажыктары дээш ажылдаарына тускай төлээлеткен органнар, организациялар болгаш албан-дужаалдыг кижилер юридиктиг уjur-дузалыг хөделиишкниерни кылып турары организациялар болгаш амы-хууда кижилер болур. Төлекчи күрүне каайлызын туда акша-биле азы туда

акша чокка санажып ап болур. Туда акша чокка күрүне каайлызын төлээнинин барымдаазы кылдыр төлекчинин банкының оң күүсеткенин демдегеп кааны төлевир даалгазы-биле бадыткаттынар. Төлекчи күрүне каайлызын туда акша-биле санашкан барымдааны болза, доктааткан майыктын квитанциязы-биле бадыткаттынар. Күрүне каайлызын төлээринин квитанциязын база ол ышкаш Силерге күрүнеден бүрүткедиринге берип турар документилер түүзүнүн талазы-биле айтырыгларны **дараазында адрестен билип ап болур:** Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 6.74 азы болза Федералдыг бүрүткел албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин мунципалдыг тургузулгаларда төлээлери-биле ажылдаар килдистин

документилер хүлээп турар база республиканың бүгү кожууннарында консультацияларны чорудуп турар эксперт-специалистеринден билип болур.

Күрүне каайлызының төлекчизи боду тускайлаң, бодунун адындан, банкының кандыг-даа кассазына квитанцияны албан төлээр уjurлуг. Аңаа хамаарыштыр юридиктиг уjur-уткалыг хөделиишкни болуп турары билдиринишкни кирип турар кижинин орнунга күрүне каайлызын кандыг-даа кижинин төлөп болуру, РФ-тин хоойлужулгазында көрдүмзэн.

Күрүнеден бүрүткеткени дээш күрүне каайлызын дараазында хемчээлдерге төлээр:

«Шимчевес өнчүгө болгаш оон-биле дугуржулгаларга эргелерни күрүнеден бүрүткедиринин дугайында» Федералдыг хоойлунун (моон ыңай — хоойлу дээн) күштүг болуп кириеринге чедир тыптып келген эргенин күрүне бүрүткели

амы-хууда кижилерге — 500 рубль, юридиктиг эргелиг албан черлеринге — 7500 рубль.

Хоойлу күштүг бооп киреринге чедир тыптып келген эрге эззинин күзели-биле боттандырып турары ниити өнчү эргезинге үүлезин күрүнеден бүрүткедирде

амы-хууда кижини бүрүзүнге — 500 рубль, юридиктиг эргелиг албан черлери бүрүзүнге — 7500 рубль

Хоойлу күштүг бооп киргенинин соонда тыптып келген эргени күрүнеден бүрүткедирде

амы-хууда кижини бүрүзүнге — 500 рубль, объектилерге, юридиктиг эргелиг албан черлеринге — 7500 рубль

Кады ээлеп турары ниити өнчүгө эргени күрүнеден бүрүткедирде

амы-хууда кижилерге — 500 рубль (ниити өнчүнү кады ээлеп турар киржикчилерин санындан хамаарылга чокка)

Күрүне бүрүткелинин үезинде тыптып келир кады ээлеп турары ниити өнчү эргезинде үлүүн күрүнеден бүрүткедирде

амы-хууда кижиге — 500 рубль, ону өнчү эргезинде үлүүнүн хемчээлинге көвүдедир; амь-хууда кижиге, юридиктиг эргелиг албан черлеринге — 7500 рубль, ону өнчү эргезинде үлүүнүн хемчээлинге көвүдедир;

Чижээ, чер участогун ийи амь-хууда кижинин болгаш үш юридиктиг эргелиг албан черлеринин (эргеде үлүү 1/5 ден) ден үлүглүг өнчүзүнге ап турар таварылгада, эргелерни күрүнеден бүрүткедирде күрүне каайлызын болза, амь-хууда кижилер бүрүзү 100 рубль хемчээлдиг (500 рубльдин 1/5), юридиктиг эргелиг албан черлери бүрүзү — 1500 рубль хемчээлдиг (7500 рубльдин 1/5) күрүне каайлызын төлээр.

Алган эргени күрүнеден бүрүткедире-биле холбашпаан үлүглүг ниити өнчү эрге-

амы-хууда кижини бүрүзүнге — 500 рубль, юридиктиг эргелиг албан чери бүрүзүнге — 7500 рубль

зинге үлүүн күрүнеден бүрүткедирде (чижээ, салгал дамчып алган, чуртталга, чуртталга тудуу, дача, гараж азы өске-даа хереглекчилер кооперативтеринин дадывырын киригенде)

Чер участогун назынында салгал дамчып эдилээр эргени күрүнеден бүрүткедирде

амы-хууда кижилерге — 500 рубль

Шимчевес өнчүнү хавыраарының дугайында керээни күрүнеден бүрүткедирде

бир эвес керээни амь-хууда кижилер чарган болза — 500 рубль, ону керээни талаларының санынга үлээр; бир эвес керээни юридиктиг эргелиг албан черлери чарган болза — 7500 рубль, ону керээни талаларының санынга үлээр, бир эвес керээни амь-хууда кижилер болгаш юридиктиг эргелиг албан черлери чарган болза: амь-хууда кижини — 500 рубльди, ону керээни талаларының санынга үлээр, юридиктиг эргелиг албан чери — 7500 рубльди, керээни талаларының санынга үлээр. Чижээ, бир эвес чуртталга оран-савазының садар-садып алыр дугуржулганың талалары ийи амь-хууда кижилер болгаш чаңгыс юридиктиг эргелиг албан чери болза, керээни күрүнеден бүрүткедире дээш күрүне каайлызын амь-хууда кижини бүрүзү — 166,7 рубль хемчээлдиг (500 рубльди 3-ке үлээр), юридиктиг эргелиг албан чери — 2500 рубльди (7500 рубльди 3-ке чарар). Төлзөн күрүне каайлызының ниити түнү 2833,4 рубль болур.

Чер участогунун хөлезилел, кызыгаарлаан хуусаага халас ажыглаар керээни, субаренда керээни, хөлезилел керээнинге каттыжарының дугайында керээни (дугуржулганы) күрүнеден бүрүткедирде

хөлезилел керээни күрүнеден бүрүткедирде чаңгыс тала билдиринишкни кирир, ол болза: амь-хууда кижини — 500 рубль; юридиктиг эргелиг албан чери — 7500 рубль.

(Уланчызы 8-ки арында).

Күрүне каайлызын тыртарының айтырыглары

(Төнчүзү. Эгези 7-ги арында).

Хөлезилел керээзинге немелде дугуржулганы күрүненен бүрүткедирде	бир эвес хөлезилел керээзинге немелде дугуржулганы күрүненен бүрүткедиринин дугайында билдиришкенин чаңгыс тала кирип турар таварылгада, ол болза: амы-хууда кижжи – 100 рубль; юридиктиг эргелиг албан чери – 300 рубль.
ЭЧАКД-ның бижинге өскерилгени кирирде, ооң иштинде өскерилгени кирири хойлужулганын негелдези-биле болуп турарда (хамаатыларның паспорттарын солаан, чуртталга оран-савазының ниити шөлүн санаар чуруму өскерилгени дээш оон-даа өске, ипотека дугайында бүрүткел бижинге өскерилгелер болгаш немелделер киригинден аңгыда)	амы-хууда кижжи – 100 рубль; юридиктиг эргелиг албан чери – 300 рубль.
Шимчевес өнчүгө эргени күрүненен бүрүткеткенин дугайында херечилелди эрге ээлериңге катап бергени дээш (чиде берген, ажылгаар арга чок аларган, ЭЧАКД-же кириген эрге дугайында бижикке өскерилгелерни киригени-биле холбаштыр орнунга бергени, ооң иштинде ол бижикке техниктиг частырыгны эткени-биле, шимчевес өнчүгө болгаш олар-биле дугуржулгаларга эргени күрүненен бүрүткедирин боттандырып турар органның буруузу-биле кылган частырыглардан аңгыда).	амы-хууда кижжи – 100 рубль; юридиктиг эргелиг албан чери – 300 рубль.

Күрүне каайлызын дараазында таварылгада төлөвес:

— Россия Федерациязының, Россия Федерациязының субъектизинин эргелерин, күрүнениң, муниципалдың бүдүрүлгелеринде болгаш албан черлеринде быжыглаттынмаан азы тус-тузунда Россия Федерациязының күрүне хөреңгизинче, Россия Федерациязының субъектизинин хөреңгизинче, муниципалдың хөреңгизинче кирип турар күрүнениң, муниципалдың шимчевес өнчүзүңгө муниципалдыг тургузугнуң эргезин күрүне эргезинге күрүненен бүрүткеткени дээш төлөвес. Доктаамал (хуусаа чок) ажылгалда азы салгалдан назынында ээлээр эргеге берген чер участоктары чогуур черниң хөреңгизи болбас;

— Россия Федерациязының, Россия Федерациязының субъектизинин, муниципалдыг тургузугнуң хөреңгизи бооп турар шимчевес өнчү объектилеринин талазы-биле ЭЧАКД-ның бижинге өскерилгелер киригени дээш;

— күрүнениң азы муниципалдың өнчүзүнде турар шимчевес өнчү оперативтиг эргелеп-башкаар эргени күрүненен бүрүткеткени дээш;

— чаа эрге ээзинге дамчааны-биле холбаштыр эргениң соксаанын күрүненен бүрүткеткени дээш;

— хөлезилел керээзин соксатканын азы чарганын күрүненен бүрүткеткени дээш;

— ол-ла эрге ээзинин эргениң өске хевирин күрүненен бүрүткедир турда эргениң соксаанын күрүненен бүрүткеткени дээш (чижээ, салгал дамчаан чер участогун назынында өнчү ээзи эргени эде долдураары);

— шимчевес өнчү чарыгдарын хоругдаанын күрүненен бүрүткеткени дээш күрүне каайлызын төлөвес.

Федералдыг бүрүткөл албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин муниципалдыг тургузугларда төлөөлөр-биле ажылдаар килдистиң экспертизализи.

ЯРМАРКАНЫ ЭРТТИРЕР

Республиканың чурттакчы чонунуң болгаш сайгарлыкчыларның кичээнгеийинге

Тес-Хем кожуунуң чагырга чери Моолдун Убсу-Нур аймааның чагырга-биле кады 2008 чылдың май 30, 31 болгаш июнь 1 хүннеринде Моолдун девискээринге «Шара-Суур» — «Тэс» эртририлге черинин чанынга үлетпүр болгаш аш-чем барааннарының, калбаа-биле херегелдиг барааннарның кызыгаар чогуунуң садыг ярмарказын эрттирер.

Ярмаркага киржир күзелдиг сайгарлыкчылар болгаш организациялар каайлы документациязын Кызылдың каайлы постузунга баш удур долдураар.

Ярмаркага кээр күзелдиг бүгү улус күрүне кызыгаарын чаңгыс катап эртеринин шынзылгаларын Самагалдай суурда Тес-Хем кожуунуң иштики херектер килдизинге баш удур долдуруп алыр.

Айтырыгларны дараазында телефоннардан билип ап болур: 8 (39438) 21-7-75, 21-8-47, 21-8-00.

Чазалга

2008 чылдың май 8-те № 48 (17536) «Шын» солунуң 12-ги арнында Арга-арыг аукционун эрттиреринин дугайында дыңнадыгда техниктиг чылдагааннар-биле 9 дугаар аукцион чуулунуң кирбейн барганындан, ону мынчаар эде номчурун дыңнадып тур бис.

9.	Чадаана	Өвүр	34/10	108	95	Л	3,0	24619,49	2462,0
----	---------	------	-------	-----	----	---	-----	----------	--------

Федералдыг бүрүткөл албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели шимчевес өнчүгө болгаш ооң-биле дугуржулгаларга эргелерни күрүненен бүрүткедирде эргежок чугула документиленни ап болур органның аттарын болгаш адрестерин дыңнадып тур

Албан черлеринин ады	Адреси
Федералдыг эт-хөреңгини башкаар талазы-биле федералдыг агентилелдин Тыва Республика талазы-биле девискээр эргелели	Тыва Республика, Кызыл хоорай, Улуг-Хемская кудумчузу, 6.17, тел. 2-11-84, 2-12-09, GKI@tuv.ru
Тыва Республиканың Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, 6.2 а, тел. 2-11-93
Шимчевес объектилер кадастрының федералдыг агентилелин Тыва Республика талазы-биле эргелели	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 6.10, тел. 2-20-42. Документиленни дараазында адрессте хүлээп турар: Кызыл хоорай, Бухтуев кудумчузу, 6.3
Тыва Республиканың өскүс болгаш ада-иезинин ажаалда-хайгааралы чок арткан уругларны харагалзаар (ажаап-тежээр), азырап алыр болгаш күш-ажылга тургузарының өг-бүлө хевирлеринин талазы-биле эргелели	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 6.31, тел. 3-73-92
Кызыл хоорайның мэриязы	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 6.32, тел. 3-23-95, 2-31-42, www.doge.ru kyzyl press@mail.ru
Кызыл хоорайның мэриязының чурттаар оран-бажың учеттаар, хуужудар болгаш орнаар килдизи	Тел. 2-20-21, 3-31-23
Мэрияның муниципалдыг эт-хөреңги башкаар талазы-биле комитеди	667005, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Бухтуев кудумчузу, 6.3, тел. 2-31-17, 2-19-37, 3-27-90, kyzyl kumi@mail.ru

Көдээ ажил-агый банкызының ажылындан

Сорулгаларны

чедишкенин күүсеткен

«Россияның көдээ ажил-агый банкызы» ААН-ниң Хайгаарал чөвүлелин даргазы, Россия Федерациязының көдээ ажил-агый сайыды А.В.Гордеев бо чылдың май 20-де Хайгаарал чөвүлелин хуралын эрттирген. Банкының ажил-чорудулгазының 2008 чылдың бирги кварталында түннелдерин Чөвүлел деткээн.

Бирги кварталда салдынган сорулгаларны Банк чедишкенин күүсеткенин болгаш ажил-чорудулганың кол көргүзүлгелеринин өзүлдизинин бедик темпизин чавызатпаанын Россияның көдээ ажил-агый банкызының Баштаар черинин даргазы Ю.В.Трушин медеглээн. Бирги кварталдың түннелдери-биле Банкының баланс валютаның 923 млрд. рубль четкен, ол дээрже, 2008 чылдың эгези-биле деңнээрже, 12 хуу хөй. Ажылдап турар активтер январь-март айларда 451 млрд. рубльден 501 млрд. рубль четкен, балансыйлыг орулга 924 млн. рубль болган деп чугаалаан.

Үш ай дургузунда 58,5 млрд. рубль түннүг чээлилерни Россияның көдээ ажил-агый банкызы берген. «Эрткен чылдың ол-ла үезинде бергенинден 19 хуу хөй» — деп Ю.Трушин медеглээн. Бирги кварталдың түннелдери-биле чээли портфелин хемчээли 316 млрд. рубль чедип, чыл эгезинден тура, 8 хуу улгаткан. Ниити портфель иштинде инвестиция салыышкыныг чээлилер 64 хууну ээлеп, 172 млрд. рубль ажып турар. Банкының клиентилеринин саны 1 миллион ашкан.

Көдээ ажил-агыйны 2008-2012 чылдарда хөгжүдеринин Күрүне программанын боттандырыының сорулгаларына дүүштүр Россияның көдээ ажил-агый банкызы 45 муң чээли керээлериң 43 млрд. рубльге чарган. Май айның 1-ге чедир Күрүне программаның «Чээлилерин алдынгырын бедидери» деп угланышкынынга дүүштүр 27 млрд. рубльге чээлилер бердинген, «Көдээ-де биче хевирин ажил-агыйларының саң-хөөзүн быжыктыраары» деп угланышкынынга — 11 млрд. рубльге, көдээ ажил-агыйның техниктиг болгаш технологтуг эде деринишкенин сорулгаларына — 5,3 млрд.

рубльге берген.

Оон аңгыда, 143 млн. рубльди чер-ипотека чээлилеринге берген. «Банкының уставтыг хөреңгизин күрүне улгаттырар бодап турары эргежок чугула курлавырларны рынокка мөөңнеп, чээли портфельин боттуу-биле улгаттырар арганы бээр» — деп, Ю.Трушин чугаалаан. Банкының бодунун хөреңгизи 2008 чылдың эгезинде 49 млрд. рубль болуп турган. «Уставтыг хөреңгизин 30 млрд. рубльге улгаттырыптып болуру, хөреңгизин хемчээлин 80 млрд. рубль ажырыптар» — деп, Ю.Трушин дыңнаткан. Оон чугаалап турары-биле, «2013 чылга чедир Банк 90-100 млрд. рубль хире хөреңгизин бооп болур, ынчан экономиканың боттуг адырларына чээли портфельин хемчээлин 700 — 900 млрд. рубль чедирип, ооң иштинде бо чылдың төнчүзүңгө чедир 430-450 млрд. рубль чедирип болур».

«Күрүненен берип турар немелде хөреңгилерни АҢК-тү хөгжүдеринин сорулгаларына Банк ажылгаар» — деп, Ю.Трушин дыңнаткан.

«Россияның көдээ ажил-агый банкызы» ААН-ниң Тывада девискээр салбыры бо чылдың 4 айларында

Чээлилерни 67,7 млн. рубль түңгө берген. Дөрт айларның түннели-биле салбырның чээли портфельин хемчээли 1 млрд. 972,3 млн. рубль чедип, чыл эгезинден тура 3,5 хуу өскөн.

Салбырның чээли портфельин хемчээлин 96 хууу көдээ бараан бүдүрүкчүлеринге чээлилер бооп турар. Тараачын (фермер) ажил-агыйлары, көдээ ажил-агыйның херегелчилер кооперативтери, чурттакчы чонун хуу дузалал ажил-агыйлары ышкаш АҢК-те биче хевирин ажил-ишчилеринге чээлилер 83 хууну, көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринге чээлилер — 13,2 хууну ээлеп турар.

Салбырның клиентилеринин саны 9,5 муң ажа берген.

Банкының хөй-ниити-биле харылзаа тудар эргелели.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазалга.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг хилдиз — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама. Тираж 9600. Чагыт 56. Номерни парлаатже дужааганы: график өзүтаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИИН—1701008468; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаахы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодаалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.